

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN
TÜRKİYE'DEKİ GELİR DAĞILIMI VE SOSYAL
YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEDA YETİK

İSTANBUL, 2017

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BÖLÜMÜ**

**2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN
TÜRKİYE'DEKİ GELİR DAĞILIMI VE SOSYAL
YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEDA YETİK

Prof. Dr. Sefer ŞENER

İSTANBUL, 2017

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BÖLÜMÜ

Tezin Adı: 2008 Küresel Finansal Krizinin Türkiye'deki Gelir Dağılımı ve Sosyal Yapı Üzerindeki Etkileri
Öğrencinin Adı Soyadı: Seda Yetik
Tez Savunma Tarihi: 25.05.2017

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Burak Küntay
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Fatma Ulucan Özkul
Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sefer ŞENER

Üye
Prof. Dr. Ali AKDEMİR

Üye
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Dilara Altıok Yılmaz

ÖZET

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRKİYE'DEKİ GELİR DAĞILIMI VE SOSYAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Seda Yetik

Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sefer Şener

Nisan 2017, 70 sayfa

Küreselleşmeyle birlikte, ülkeler arasında yakın ticari ilişkiler kurulmuş, finansal piyasaların sınırları ortadan kalkmıştır. Bu çalışmada, küreselleşmenin olumsuz bir sonucu olarak kriz olgusunun Amerika'da başlayarak tüm dünyaya yayılması ve Türkiye'deki sosyoekonomik yansımaları incelenmiştir.

Birinci bölümde küreselleşme ve kriz süreçlerine değinilmiş, 2008 küresel krizi özelinde krizin derinleşmesine sebep olan bazı terimler açıklanmıştır.

İkinci bölümde, finansal krizler kavramsal çerçevede değerlendirilmiş, bazı temel kavramlar açıklanmış, teorik bilgiler verilmiştir. Finansal kriz türleri ve modelleri incelenerek temelinde yatan nedene göre sınıflandırılmıştır. Finansal kriz oluşumu ve nedenlerine genel çerçevede değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, 2008 yılında Amerika'da emlak piyasasındaki bozulmalar sonucu patlak veren mortgage krizi detaylarıyla ele alınmıştır. Küresel kriz öncesi ve sonrasında dünya ekonomisinin genel görünümü, makroekonomik göstergeler ışığında krizin ortaya çıkışı ve nedenleri sayısal verilerle açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde, öncelikle küresel krizin Türkiye ekonomisine etkileri üzerinde durulmuştur. Daha sonra gelir dağılımı ve yoksulluk verileri incelenerek krizin etkilediği yılların analizi yapılmıştır. Ayrıca eğitim, sağlık, işsizlik, insani gelişme gibi sosyal etkiler, istatistiki bilgiler ışığında ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak 2008 küresel finans krizi, Türkiye'deki finansal piyasaları çok fazla etkilemese de; reel sektör ve sosyal yaşamı oldukça etkilemiştir. Özellikle reel ücretler, verimlilik ve işsizlik oranlarına bakıldığında negatif yönde hareket dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal krizler, 2008 küresel krizi, gelir dağılımı, küresel krizin sosyoekonomik etkileri

ABSTRACT

EFFECTS OF THE FINANCIAL CRISIS IN 2008 ON THE DISTRIBUTION OF INCOME AND SOCIAL STRUCTURE IN TURKEY

Seda Yetik

Master of Business Administration

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Sefer Şener

April 2017, pages 70

With globalization, close commercial relationships have been established among countries and the borders of financial markets have vanished. This study investigates the worldwide spread of the crisis phenomena starting in the USA as a negative outcome of globalization and crisis-related socioeconomic reflections to Turkey.

The first part deals with globalization and crisis processes and explains some terms causing a deep effect on the crisis in 2008.

In the second part, financial crises are evaluated within a conceptual framework, some basic concepts are explained, and some theoretical information are provided. Types and models of financial crises are examined and classified according to underlying reasons. Occurrence and reasons of a financial crisis are briefly explained within a general framework.

The third part deals in detail with the mortgage crisis occurring in 2008 as a result of deterioration in real estate markets in the USA. The general standpoint of the world economy before and after the global crisis and occurrence and reasons of the crisis are explained through numerical data in light of macroeconomic indicators.

The fourth part first discusses the effects of the global crisis on the economy of Turkey. Then it analyzes the years affected by the crisis within the frame of distribution of income and poverty. Such social effects as education, health, unemployment and human development are also explained through statistical data.

Consequently, although the global financial crisis in 2008 did not effect the financial markets in Turkey deeply, it surely influenced the reel sector and social life considerably. A negative movement can particularly be seen in reel prices, efficiency and unemployment.

Keywords: Financial crisis, global crisis in 2008, distribution of income, socioeconomic effects of the global crisis.

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR.....	x
ŞEKİLLER.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. KAVRAM VE TEORİDE FİNANSAL KRİZ.....	4
2.1 FİNANSAL KRİZ KAVRAMI VE FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ.....	4
2.1.1 Finansal Kriz Kavramı.....	4
2.1.2 Finansal Kriz Türleri.....	4
2.1.2.1 Para krizi.....	5
2.1.2.2 Bankacılık krizi.....	7
2.1.2.3 Dış borç krizleri.....	8
2.1.2.4 Sistemik finansal krizler.....	9
2.2 FİNANSAL KRİZ MODELLERİ.....	9
2.2.1 Birinci Nesil Modeller.....	10
2.2.2 İkinci Nesil Modeller.....	10
2.2.3 Üçüncü Nesil Modeller.....	12
2.3 FİNANSAL KRİZLERİN NEDENLER VE OLUŞUMU.....	13
2.3.1 Finansal Krizlerin Nedenleri.....	13
2.3.2 Finansal Krizlerin Oluşumu.....	14

3. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ.....	16
3.1 KÜRESEL KRİZ ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİNDE GENEL GÖRÜNÜM.....	16
3.2 ABD MORTGAGE PİYASASI VE KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	22
3.2.1 Mortgage Sistemi ve Krizin Gelişimi.....	22
3.2.2 Küresel Krizin Nedenleri.....	25
3.2.2.1 Likidite fazlalığı ve özensiz krediler.....	25
3.2.2.2 Menkul kıymetleştirme.....	26
3.2.2.3 Şeffaf bilgi eksikliği.....	27
3.2.2.4 Kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar.....	28
3.2.2.5 Düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar.....	29
3.3 KÜRESEL KRİZ SÜRECİ VE İŞLEYİŞİ.....	29
3.4 KÜRESEL KRİZ SONRASI DÜNYA EKONOMİSİNDE GENEL GÖRÜNÜM VE KRİZİN SONUÇLARI.....	33
4. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN TÜRKİYE’DEKİ GELİR DAĞILIMI VE SOSYAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	38
4.1 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	38
4.2 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE’DEKİ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ.....	43
4.3 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE’DEKİ SOSYAL ETKİLERİ.....	48
4.3.1 Özelleştirme Faaliyetlerinin İşsizliği Arttırması.....	48

4.3.2 Reel Ücretlerin Azalması ve İnsan Kaynakları Verimliliğinde Düşüş....	48
4.3.3 Genel İşsizlik Etkisi.....	50
4.3.4 Eğitim Alanına Etkisi, Sağlık Harcamalarındaki Değişimler ve İnsani Gelişime Katkısı.....	51
5. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI ADALETSİZLİĞİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	56
6. SONUÇ.....	59
KAYNAKÇA.....	62

TABLÖLAR

Tablo 2.1: Gelişmekte olan ülkelerde finansal krizlerin izlediği yol.....	15
Tablo 3.1: 2008 küresel krizi öncesi GSYH oranları.....	19
Tablo 3.2: 2008 küresel krizi öncesi enflasyon oranları.....	20
Tablo 3.3: 2008 küresel krizi öncesi işsizlik oranları.....	21
Tablo 3.4: 2008 küresel krizi öncesi ödemeler bilançosu.....	21
Tablo 3.5: İpotekler ve subprime ipoteklerin menkul kıymetleştirilmesi.....	27
Tablo 3.6: 2008 küresel krizinde finansal kuruluşların durumları.....	32
Tablo 3.7: 2008 küresel krizi sonrası reel GSYH oranları.....	35
Tablo 3.8: 2008 küresel krizi sonrası enflasyon oranları.....	36
Tablo 3.9: 2008 küresel krizi sonrası işsizlik oranları.....	36
Tablo 3.10: 2008 küresel krizi sonrası ödemeler bilançosu.....	37
Tablo 4.1: Yıllara göre Türkiye ekonomisinde makro değişkenler.....	40
Tablo 4.2: Okullaşma oranı.....	52
Tablo 4.3: Sağlık harcamaları.....	53
Tablo 4.4: Türkiye’de muhtelif insani gelişme göstergeleri.....	55

ŞEKİLLER

Şekil 3.1: ABD konut fiyat endeksi.....	18
Şekil 3.2: ABD mortgage kredileri.....	23
Şekil 4.1: Türkiye’de ithalat-ihracat rakamları ve dış ticaret hacmi.....	41
Şekil 4.2: Türkiye’nin GSYH büyüme hızları.....	42
Şekil 4.3: Türkiye’de enflasyon oranları.....	42
Şekil 4.4: Türkiye’de işsizlik oranları.....	43
Şekil 4.5: Türkiye’nin gini katsayıları.....	44
Şekil 4.6: En yoksul yüzde 20’lik kesimin gelirinde değişim.....	45
Şekil 4.7: Üçüncü yüzde 20’lik kesimin gelirinde değişim.....	46
Şekil 4.8: En zengin yüzde 20’lik kesimin gelirinde değişim.....	47
Şekil 4.9: Sanayide birim ücret ve saatlik işgücü verimi.....	49
Şekil 4.10: İşsizlik sigortası ödemeleri.....	51

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIG	: American International Group
CDO	: Collateralized Debt Obligations
CDS	: Credit Default Swap
DB	: Dünya Bankası
EUR	: Euro
FED	: Federal Reserve
FHFA	: Federal Housing Finance Agency
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IIF	: Institute of International Finance
IMF	: International Monetary Fund
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İSMMMOM	: İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
NINJA	: No Income No Job No Assets
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SYDT	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: United Nations Development Programme
USD	: United States Dollars

1. GİRİŞ

Finansal piyasalarda küreselleşme olgusuyla birlikte uluslararası sermayenin dolaşımı kolaylaşmıştır. Özellikle gelişmiş ekonomiler, dünya ekonomisi üzerinde büyük etkiye sahiptirler. Gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında veya reel sektörlerinde yaşanan herhangi bir dalgalanma, gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm dünyayı negatif veya pozitif yönde etkilemektedir. Bu çalışmada 2008 yılında yaşanan mortgage krizinin nasıl küresel bir boyut kazanarak tüm dünyayı etkilediği, Türkiye özelinde anlatılmaktadır. Ayrıca Türkiye’de krizin yol açtığı gelir dağılımında bozulma ve sosyoekonomik yapıdaki aksaklıklara değinilmektedir.

Finansal krizler; beklenmedik zamanlarda ve beklenmedik şekillerde ortaya çıkarak, piyasalardaki dengeyi bozmaktadırlar. Bir ülkede başlayan kriz, küreselleşmenin getirdiği dezavantaj sebebiyle kısa sürede o ülkeyle ticaret yapan ülkeler başta olmak üzere, tüm dünyaya bulaşır. Eğer ülkeler, yaklaşan krizi önceden fark edip önlem alırlarsa, oluşan krizi en az zararla atlatabilirler. Hatta krizi fırsata çevirerek, bu durumdan fayda sağlamak da mümkündür.

Bu çalışmanın temel amacı, 2008 küresel krizinin Türkiye’yi gelir dağılımı ve sosyoekonomik açıdan ne derece etkilediğini tespit etmektir. Bu tespitte bulunabilmek için öncelikle kriz kavramlarına, kriz türlerine ve kriz modellerine hakim olmak gerekmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde krizle ilgili temel kavramlara yer verilmiştir. Ayrıca temelinde yatan sebeplere göre çeşitlendirme yapılarak, krizlerin birbirlerinden farklı ve benzer noktaları vurgulanmıştır.

2008 yılında Amerika’da gayrimenkul piyasasında bozulmalar ile başlayan, kısa sürede birçok banka ve finansal kuruluşun iflas etmesiyle sonuçlanan bir küresel kriz yaşanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde küresel finans krizi öncesinde ve sonrasında dünya ekonomisinin durumu, krizin oluşum süreci ve işleyişi yer almaktadır.

2008 yılından önce Amerika’da sürekli büyüyen bir emlak balonu bulunmaktaydı. Kredi derecelendirme kuruluşları, kişilerin gelirlerini ve geri ödeyebilme güçlerini dikkate almadan kredi veriyorlardı. Bu durum, subprime denilen eşikaltı kredilerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu krediler geliri düşük, riski yüksek kişilere verildiği için değişken ve

yüksek faiz oranlarına sahiplerdir. Subprime kredilerin geri ödenmeme riski karşısında bankalar yeni bir türev ürün oluşturmuşlardır. Krediyeye dayalı tahvil (CDO) adı verilen bu türev ürünler, riski tamamen tüketiciye aktararak ve yüksek getiri sağlayan ürünlerdir.

Geliri düşük kişilere verilen yüksek ve değişken faizli kredilerin geri ödemesi gerçekleşmemeye ve konut fiyatları düşmeye başlamış; geri ödenmeyen krediler sebebiyle evler boşaltılmış ve icra yoluyla satışa çıkarılmıştır. Ayrıca geri ödemesi yapılmayan krediler sebebiyle bankalar ve finansal kuruluşlar likidite sıkıntısı yaşamaya başlamışlardır. Bu durum, finansal piyasaları içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiştir.

Kriz her ne kadar gayrimenkul piyasasında meydana gelmiş olsa da, türev ürünler sebebiyle finansal piyasaları, ardından reel sektörü de etkisi altına almıştır. Başta Amerika ile ticari ve finansal ilişkilerde bulunan Avrupa ülkeleri olmak üzere dalga dalga tüm dünya ülkelerini etkisi altına almıştır. Bu süreçte birçok banka ve finansal kuruluş iflasını açıklamış, birçok kuruluşun ise satışı gerçekleştirilmiştir. Reel sektöre olan etkisi sebebiyle işten çıkarmalar yaşanmış, milyonlarca insan işsiz kalarak mağdur olmuştur.

Krizin nedenleri arasında asimetrik bilgi konusu oldukça önemli yer tutmaktadır. Küresel kriz öncesinde yatırımcılar ve kredi talep edenler, Amerika'ya karşı aşırı bir güven duymaktaydılar. Öyle ki; 2006 ve 2007 yıllarında kriz çanları ağır ağır çalmaya başladığında, başta FED başkanı olmak üzere tüm üst düzey merciler ekonomideki her hareketin olumlu yönde olduğuna dair açıklamalar yapmışlardır. Bu durum, yatırımcıların asimetrik bilgiye maruz kalarak ters seçim yapmalarına neden olmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde küresel krizin Türkiye'deki sosyoekonomik boyutuna değinilmiştir. Küresel krizin Türkiye üzerindeki olumsuz sonuçlarının en belirgin olanı şüphesiz işsizlik oranlarındaki artış olmuştur. Özellikle Avrupa ile yoğun ticari ilişkiler içerisinde olan Türkiye, bu süreçten hasar almadan kurtulamamıştır.

Amerika'da 2008 yılında başlayan kriz, Türkiye'ye 2009 yılında etki etmeye başlamıştır. 2009 yılında işsizlik oranlarındaki artış dikkat çekmektedir. Avrupa menşeli firmaların özellikle üretim kısımlarını Türkiye'de gerçekleştirmesi sebebiyle, küresel kriz Türkiye'yi bu kanaldan etkilemiştir. Krizin bir sonucu olarak talep daralması yaşanmış,

dolayısıyla üretim azalmıştır. Türkiye’de üretim yapan yabancı firmalar, kapasite küçülterek üretimi azaltma yoluna gitmişlerdir. Bu sebeple işten çıkarmalar gerçekleşmiş ve işsizlik oranlarında artış olmuştur.

2008 yılında başlayan, Türkiye’de 2009 yılında etkileri görülen küresel kriz döneminde işsizliğin artışıyla doğru orantılı olarak hanehalkının gelirinde de bir azalma görülmüştür. Ancak gelir dağılımı verileri incelendiğinde 2009 yılında kırsalda yaşayan kesimin gelirindeki değişme, kentte yaşayan kesimin gelirindeki değişmeye göre daha azdır. Bunun sebebi ise uluslararası üretim yapan firmaların şehirlerde konumlanmasıdır.

Küresel kriz, Türkiye’de finansal piyasalardan ziyade reel sektör bazında kendini göstermiştir. Bu da krizin toplum tarafından daha fazla hissedilmesine neden olmuştur. Buna rağmen krizin sosyal etkilerini araştıran çalışmalar çok fazla yapılmamaktadır. Oysaki krizler, toplumun en yoksul kesimini derinden etkilemektedir.

2. KAVRAM VE TEORİDE FİNANSAL KRİZ

2.1 FİNANSAL KRİZ KAVRAMI VE FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ

2.1.1 Finansal Kriz Kavramı

Finansal anlamda kriz, önceden tahmin edilemeyen bazı finansal dalgalanmaların makro açıdan devleti; mikro açıdan ise şirketleri ciddi şekilde etkileyecek sonuçlar doğurması anlamına gelmektedir (Aktan ve Şen 2001, s. 1). Finansal kriz, finans piyasalarının alışlagelmişin dışında oluşan dalgalanmalar karşısında işlevlerini yerine getirememesi durumudur. Bu tanımlamalarda ‘alışlagelmişin dışında’ ve ‘önceden tahmin edilemeyen’ kavramları oldukça önemlidir. Zira normal süreç içerisinde karşılaşılan her sorunu kriz olarak adlandırmak doğru değildir. Küçük veya büyük çaplı sorunların her sektörde olduğu gibi finans sektöründe de baş göstermesi gayet doğal bir durumdur.

Beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan krizin etkilerini en aza indirmek için acil ve doğru müdahalede bulunmak gerekir. Krizi en az hasarla atlattırmak, kurumların veya ülkelerin krize ne derece hazır olduklarıyla ilgilidir. Kurumlar veya ülkeler, krizi bir tehdit olarak görüp hasar almaktan ziyade, bu durumu bir fırsata çevirerek fayda sağlayabilirler (Erol 2010, ss. 166-167). Kriz olgusu her ne kadar beklenmedik zamanlarda ortaya çıksa da; krizi tetikleyen, krize zemin hazırlayan birtakım hatalar yapıldığında, bunları fark ederek önceden tedbir alınır, kriz hafif bir şekilde atlatılabilir. Bu açıdan bakıldığında krizin herkes için yıkıcı etkisi olmadığı ve hatta yeni bir dönemin başlangıcı olduğu söylenebilir (Uludağ ve Arıcan 2003, s. 51).

Kriz olgusunu önceden fark etmek süphesiz zor bir iştir. Fakat imkansız değildir. Çünkü her kriz yaklaşırken, kendini belli edecek şekilde finansal veya reel sektörde birtakım bozukluklar meydana getirir. Bu meydana gelen aksaklıkları görerek önceden tedbir alan kurum veya devletler krizi fırsata dönüştürerek kar elde edebilirler.

2.1.2 Finansal Kriz Türleri

Finansal krizlerin nasıl ortaya çıktığını ve ekonomik faaliyetlerde nasıl bir düşüşe sebep olduğunu anlamak için, finansal krizleri teşvik eden faktörleri incelemek ve bu

faktörlerin kriz oluşumunda nasıl etkileşime girdiklerine bakmak gerekir. Asimetrik bilgi sorunu ve dolayısıyla finansal kriz oluşumuna neden olabilecek dört faktör vardır. Bunlar: Mali sektör bilançolarındaki bozulma, faiz oranlarındaki artışlar, belirsizliğin artması ve varlık fiyatlarındaki değişiklikler nedeniyle finansal olmayan bilançoların bozulmasıdır (Mishkin 2001, s. 3).

Finansal kriz türleri arasında benzerlikler gösteren pek çok özellik bulunmaktadır. Bütün krizlerin en belirgin ortak özelliği, ülkeler veya firmalar açısından büyük mali kayıplara neden olmasıdır. Bu kayıpların bir kısmı kriz sürecinde, bir kısmı ise kriz sonrası ağır hasara uğramış olan ekonomiyi yeniden inşa etmek için kullanılır. Son yıllarda yaşanan finansal krizlerin ayırt edici özelliği ise, küreselleşmenin de etkisiyle krizin olduğu bölge dışına çıkarak diğer ülkeleri de etkilemiş olmalarıdır (Turgut 2006, s. 36).

Genel kabul gören yaklaşıma göre özellikle gelişmiş ekonomilerde görülen kriz türleri temel hatlarıyla şöyledir (Sachs 1996. s. 1):

- i. Para Krizleri
- ii. Bankacılık Krizleri
- iii. Dış Borç Krizi
- iv. Sistemik Finansal Krizler

Bu krizler temelinde birbirleriyle ilişkili oldukları için keskin bir ayırım yapmak mümkün değildir.

2.1.2.1 Para krizi

Para krizi, döviz kurlarında oluşan ani dalgalanmalar veya kaynak aktarımındaki büyük değişimler sonucunda paranın değer kaybetmesi olarak tanımlanabilir (Danışoğlu 2007, s. 3). Para krizlerinde dikkat çeken nokta spekülasyona açık olmasıdır. Yatırımcılar, ellerinde tuttıkları mevduatları yabancı paraya çevirdiklerinde, merkez bankasının elinde bulunan döviz rezervi erimeye başlar. Bu durum hem söz konusu ülkenin parasının değer kaybetmesine, hem de ülkedeki döviz miktarının azalmasına neden olur.

Para krizi, basitçe paranın büyük ölçüde devalüe edilmesidir. Bu tanım, döviz kurunun çeşitli müdahalelerle baskılandığı durumları dikkate almamaktadır. Bir başka yaklaşım ise sadece döviz piyasasındaki dalgalanmaları değil, uluslararası rezerv ve faiz oranları dalgalanmalarını da dikkate alan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla para krizi, döviz kurundaki değişimler, yabancı para rezervi ve faiz oranlarındaki değişimlerin bileşimi olarak tanımlanır (Yay 2001, s. 4).

Para krizlerinin belirleyicileri şu şekilde sıralanabilir (Kibritçioğlu 2001, s. 2):

- i. Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- ii. Finansal altyapının yetersizliği,
- iii. Ahlaki risk (moral hazard) ve asimetric enformasyon olgusu,
- iv. Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı öngörülleri
- v. Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler.

Hemen hemen her para krizi öncesinde bu maddelerden biri veya birkaçı, yeterince değer kaybetmemiş olan yerli paraya karşı spekülöörler tarafından spekülasyon amaçlı kullanılmaktadır. Sonrasında yerli paradan dövize kaçışla birlikte yabancı para üzerinde oluşan baskıyı ülkenin döviz rezervlerini eriterek, güçlü bir devalüasyon yaparak, yurtiçi faiz oranlarını yükselterek veya bu üçünün uygun bileşimini uygulayarak karşılamaktadır. Buradaki önemli nokta gelişen spekülöatif saldırı sonucunda vakit kaybetmeden bir karar alıp uygulamaya ivedilikle konmasıdır. Aksi takdirde döviz üzerindeki baskı artacağından, daha yüksek oranlı bir devalüasyon, faiz artışı veya rezerv kaybı yaşanabilir (Kibritçioğlu 2001, ss. 2-3).

Para krizleri tespit edilirken bazı göstergelerden yararlanılmaktadır. Bu göstergeler içinde döviz kurunun yükselmesi, devalüasyon, kur sistemindeki değişiklik olarak sayılabilir (Erkekoğlu ve Bilgili 2005, s. 16). Bu kriz türü, reel sektör ve işgücü piyasalarını doğrudan etkileme özelliğine sahiptir. Özellikle döviz kurundaki dalgalanmalar, dışa açık ekonomilerde oldukça önemli bir değişkendir. Döviz kurundaki artış, ihracat söz konusu ise olumlu bir gelişmeyken, ithalatta ise olumsuz bir durumu ifade eder. Devalüasyon durumunda ise ülke parasının yabancı para karşısında aşırı değer kaybetmesi sonucunda faizlerin artışı söz konusu olmaktadır.

2.1.2.2 Bankacılık krizi

Bankacılık krizleri, bir sistemdeki bankaların sermaye yapılarında oluşan bozulmalar, kaynaklarının büyük kısmını kaybetmeleri, ani ve yüksek miktarda mevduat çekilmesi, devletin bankalara el koyması veya birleşmeye zorlaması gibi sebeplerden dolayı bankaların zor duruma düşmesiyle oluşur (Altıntaş 2004, s. 39). Bir başka ifade ile bankalara olan güvenin sarsılması sonucunda, mevduat sahiplerinin birikimlerini çekmek için bankalara hücum etmesi olarak tanımlanabilir (Parasız 1999, s. 53). Yapılan araştırmalar sonucunda para ve bankacılık krizlerinin birlikte gerçekleştiği görülmektedir. Bu tür krizler ikiz kriz olarak adlandırılmaktadırlar (Kaminsky ve Reinhart 1996, s. 7).

Bankacılık krizlerinin yapısı üç unsurla açıklanabilir. Bunlar; mikroekonomik nedenler, makroekonomik nedenler ve dış kaynaklı nedenlerdir. Mikroekonomik nedenler arasında kredi sayısında artış, ödenmeyen kredi sayısında artış, faiz riski, likidite riski sayılabilir. Makroekonomik nedenler arasında ise başta finansal istikrarsızlık olmak üzere, büyüme hızındaki değişimler, üretim miktarında azalma, tüketim ve yatırım miktarlarındaki değişim gösterilebilir. Bankacılık krizinin dış kaynaklı nedenleri ise şüphesiz küreselleşmenin getirdiği dışa dönük ekonomi sistemidir (Tunay 2010, s. 12). Küreselleşmenin etkisiyle ülkeler gerek ticari gerekse finansal alanda yoğun ilişkiler kurarak özellikle finansal piyasalar üzerinde kolayca işlem yapabilmektedirler. Bu durum finansal sistemde oluşan bir kriz durumunun yayılmasını kolaylaştırmaktadır.

Bankacılık krizleri, para krizlerine kıyasla daha uzun sürer ve ekonomiyi zarara uğratma anlamında daha şiddetli sonuçlar doğururlar (Delice 2003, s. 61). Üretim anlamında daha fazla kayba sebep olur ve hasar alan sistemin yeniden yapılandırılması için çok yüksek mali destek gereklidir. Gelişmekte olan ekonomilerde kriz daha derin etkilendiği için toparlanma maliyetleri gelişmiş ülkelere oranla daha fazladır.

Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında bankacılık krizlerinin oluşması için pek çok sebep sayılabilir. Ülkenin dış ticaretinde beklenmedik değişimler, dünya faiz oranları, kur sistemindeki dalgalanmalar, enflasyondaki hareketlenmenin yol açtığı makroekonomik sarsıntı, bankacılık krizine yol açabilir. Ayrıca, bankacılık sektöründe

meydana gelen sistemsel ve yönetsel sorunlar da bankacılık krizi oluşumunda önemli etkiye sahiptirler (Varlık 2002, s. 165).

2.1.2.3 Dış borç krizleri

Dış borç krizi, ülkelerin diğer ülkelerden veya özel kurumlardan aldıkları borçları ödeyememe durumudur. Dünya ekonomisinde yaşanan krizler incelendiğinde, dış borçların krize doğrudan sebep olmaktan ziyade, oluşum aşamasına katkı sağladığı ve finansal istikrarsızlık yaratarak krize derinlik kattığı görülmektedir (Nart 2015, s. 74). Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde en ufak bir finansal aksaklık, dış borç krizine yol açabilir. Ayrıca dış borçlarını verimli alanlara kullanmayan ülke, dış borç krizini sürekli borç krizine dönüştürebilir (Balkan 1995, ss. 24-25).

Dış borç krizlerini, para ve bankacılık krizlerinden ayıran birçok unsur vardır (Çalışkan 2003, ss. 225-226). İlk olarak dış borç krizi, bir ülkenin dış borçlarını geri ödeyemeyeceğini ve bu borçlara ilişkin yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini beyan etmesi üzerine başlamış sayılır. Ancak bu yükümlülükleri yerine getirememe durumu geçici olabilir. Yine de alacaklılar bu durumu kriz olarak adlandırırlar.

İkinci olarak, söz konusu ülke, dış borcunu ödemeye gücü yettiği halde elindeki kaynakları yatırım ve üretim gibi alanlara tahsis ederek, borçlarını ödemediği için oluşan cezai yaptırımlara katlanmak suretiyle, dış borç ödemelerini askıya alabilir. Dış borç krizini kendi tercihi doğrultusunda başlatan ülke, bazı durumlarda kıt kaynakları öncelikli alanlara tahsis ederek, cezai yaptırımlara rağmen krizi çok fazla hasar almadan atlatabilir.

Üçüncü olarak bir ülkenin dış borç krizinde olduğunu söylemek için söz konusu ülkenin bunu beyan etmesi gerekmektedir. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkeler borçlarını ödeyememe ve yükümlülüklerini yerine getirememe durumunu daha sık yaşadıkları için, genellikle bunu beyan etmek yerine borçlarını yeniden yapılandırarak ve cezai yaptırımlara tabi tutularak bu dönemi geçiştirmektedirler.

Dördüncü nokta ise, para ve bankacılık krizleri tek bir ülkede başlamış olsa dahi, o ülke ile bağlantılı birçok ülkeyi etkileyerek küresel bir boyut kazanma eğilimindeyken; dış

borç krizinin etkileri sadece alacaklı taraflarla sınırlı kalır. Bu durum, aksayan ödemenin büyüklüğünden bağımsızdır.

2.1.2.4 Sistemik finansal krizler

En genel ifadeyle sistemik finansal kriz, finansal piyasalarda varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi işlevlerdeki bozulmalar olarak tanımlanmaktadır (Marshall 1998, s. 13).

Finansal sektörün çökebileceğinin ve gelecekte önemli miktarda mali açık verebilecek bir kurtarma talebinin olması gerektiğinin fark edilmesi, dövizin değer kaybetmesine neden olacaktır (Mishkin 2001, s. 11). Bir spekülasyon atak karşısında ve paranın değeri düşme eğilimine girdiğinde, gelişmekte olan ekonomilerde borç piyasalarının kurumsal yapısı ile yerli paranın devalüasyonu arasında bir etkileşim ortaya çıkar ve ekonomi sistemik finansal krize sürüklenir.

Sistemik finansal krizlerde yayılma eğilimi mevcuttur. Bir kurum, firma veya ülkede yaşanan kriz boyutuna erişmiş finansal sorunlar mutlaka başka bir firma veya ülkeye sıçrayarak krize neden olur. Örnek olarak Asya krizinde öncelikle Kore ve Tayland'da krizin belirtileri gözlemlenmişken; devam eden süreçte bölgedeki diğer ülkelere de kriz yayılmıştır (Turgut 2006, s. 39). Sistemik finansal kriz, krizin ortaya çıktığı ülke başta olmak üzere çevre ülkelere ve hatta tüm dünyaya yayılmaya sonuçlanabilir. 2008 yılında mortgage krizi olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan küresel kriz, sistemik finansal krizlere örnek olarak gösterilebilir.

2.2 FİNANSAL KRİZ MODELLERİ

Finansal kriz modellemeleri, bugüne kadar gerçekleşmiş olan ekonomik krizleri tasnif etmek ve ortak temele oturtmak için oluşturulmuştur. Oluşturulan modelleri, finansal kriz türlerinde olduğu gibi keskin bir ayrıma tabi tutmak mümkün değildir. Çünkü her ne kadar ortak sebepler doğrultusunda aynı modele dahil olsalar bile, her kriz birbirinden farklı yapıdadır.

Temel olarak birinci ve ikinci nesil olmak üzere iki çeşit finansal kriz modellemesi bulunmasına rağmen, bunların Asya krizini açıklamada yeterli olmadığı görülmüş ve Asya krizini açıklamaya yönelik üçüncü bir modelleme türetilmiştir.

2.2.1 Birinci Nesil Modeller

1970'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde yaşanan krizi açıklamaya yönelik olarak oluşturulan bu modelde, krizin oluşumunu sağlayan en büyük etkenin makroekonomik göstergelerdeki ani dalgalanmalar olduğu savunulmaktadır. Bu dönemde bütçe açıklarını para basma yoluyla finanse etme gibi hatalı iktisadi politikalar uygulanmaktadır (Çakmak 2007, ss. 82-83).

Birinci nesil modellere göre bütçe açığı, iç borçlanma ya da hükümetin para basması ile finanse edilmeye çalışılmaktadır. Bu durum, yani para arzını artırma yolu ile bütçe açığının finanse edilmesi, yüksek enflasyona sebep olur. Yüksek enflasyon sermayenin kaçmasına ve beklentilerin olumsuz yönde şekillenmesine zemin hazırlar. Dolayısıyla ödemeler dengesinde açık oluşacak ve sabit kur sistemini devam ettirmek adına bu açığı kapatmak için rezervlerin kullanılması sonucunu doğuracaktır. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında, sınırlı miktarda rezerve sahip oldukları için sabit kur rejiminde ısrarcı olmaları mantıklı olmamakla birlikte; daha fazla zarar görmemeleri için para ya devalüe edilir ya da kur sistemi dalgalanmaya bırakılır (Karaçor ve Alptekin 2006, s. 238).

Birinci nesil modelde, hükümetin direkt olarak bütçe açığını kapatmak amacıyla para basma yoluna gitmesi ve Merkez Bankasının ülkenin durumuna bakmaksızın rezervleri satarak döviz kurunu baskıladığı varsayımları, modelin bir eksikliğidir. Bütçe açığının büyük rakamlara ulaştığı dönemlerde dahi, para basma yöntemi yerine, açıkları kapatmak adına her zaman bir çıkar yol bulmak mümkündür (Yay 2001, ss. 6-7). Birinci kuşak modellerin, sabit kur rejiminin uygulanabilirliğiyle ilgili sorulara net cevap verememesi üzerine ikinci nesil modeller türetilmiştir.

2.2.2 İkinci Nesil Modeller

Obsfeld tarafından geliştirilen ikinci nesil modellerde, politik amaçlar doğrultusunda ve belirsizlik ortamında, spekülötörler ve iktisadi ajanların faaliyetleri sonucunda finansal

göstergeler üzerinde önemli değişiklikler olabileceği savunulmaktadır. İkinci nesil modellerin üç ana unsuru vardır. İlki, sabit kur rejiminden vazgeçmenin sebebi net olmalıdır. İkincisi, sabit kur rejimini devam ettirmenin sebebi net olmalıdır. Üçüncüsü ise sabit kur rejiminin maliyetleri arttırılarak, insanlar bu sistemin kaldırılacağına inandırılmalıdır (Yılmaz ve diğerleri 2005, ss. 91-92).

Birinci nesil modellerin aksine ikinci nesil modellerde finans ajanlarının beklentileri ile fiili politika sonuçları arasında oluşan etkileşim kendi kendine oluşan krizlere sebep olmaktadır. Obsfeld, geliştirdiği ikinci nesil modellerde politik çevrede yaşanan gerilim ve çelişki veya belirsizlik durumlarında finans ajanlarının beklentilerinin çok önemli olduğunu, hatta ekonomik sonuçları değiştirecek ölçekte büyük etki yaratabileceğini ileri sürmüştür. Örnek verecek olursak, hükümetin sabit kur sistemini uygulamayı taahhüt ettiğini, ancak olağanüstü bir durum yaşandığında kuru dalgalanmaya bırakacağını düşünelim. Bu belirsiz ortamda kuru savunmanın maliyeti, finans ajanlarının sabit kurun kaldırılarak dalgalı kura geçeceği öngörüsünde artıyorsa, döviz piyasaları kendi kendini yaratan beklentilere bağlı olacaktır. Sonuçta finans ajanlarının tahminleri kendi kendini yaratan tahminlerdir. Eğer ki hükümetin sabit kurdan vazgeçip dalgalı kur sistemine geçmesi bekleniyorsa, bu öngörüye dayanarak hükümeti sabit kurdan vazgeçirmeye zorlayabilir (Yay 2001, s. 7).

Hükümetler sabit kur sisteminde elde edilen faydaların, maliyetlerden fazla olduğu durumlarda sabit kur sistemini uygulamakta ısrar ederler. Tam tersi durumda, yani elde edilen maliyetlerin sağlanan faydalardan daha fazla olduğu durumlarda sabit kur sistemini terk ederek dalgalı kur sistemine geçiş yapmak rasyonel bir davranış olacaktır. Makro değişkenler iktisadi bozulmayı işaret etmese bile, ikinci nesil modellerde finansal ajanların bekleyişleri ve davranışları ekonomiyi krize yönlendirebilmektedir. Ancak bu model beklentilerin ve davranışların neye göre şekillendiği ve nasıl değişebildiği sorularına tam anlamıyla net cevap veremezler. 1990'lı yıllarda birçok Avrupa ülkesi sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçiş yapmışlardır. İspanya, İngiltere ve İtalya makro değişkenlerinde önemli bir bozulma olmamasına rağmen, 1992 ve 1993 yıllarında sabit kur sisteminden kaynaklı kriz yaşamışlardır (Karaçor ve Alptekin 2006, s. 239).

2.2.3 Üçüncü Nesil Modeller

Birinci nesil ve ikinci nesil modeller kriz tiplerini önemli ölçüde açıklamalarına rağmen, 1997 yılında patlak veren Asya krizini açıklamada yetersiz kaldığı için üçüncü nesil kriz modeli geliştirilmiştir. Modeldeki en temel görüş, üçüncü nesil modellerin, birinci ve ikinci nesil finansal kriz modellerinin bileşiminden meydana geldiği ve hükümet ile büyük sermayeli şirketlerin arasındaki iktisadi faaliyetlerin krize sebebiyet verebileceği görüşüdür. Birinci nesil finansal kriz modellerinde mali genişlemenin krize temel oluşturduğu savunulurken; üçüncü nesil finansal kriz modellerinde ise hükümet ile büyük sermayeli şirketler arasındaki mali ilişkilerin kriz olgusunu yarattığı ifade edilmektedir (Karaçor ve Alptekin 2006, ss. 239-240).

Finansal denetimden uzak bankacılığın varlığı, bir ekonomide risk yönetimi fazla gelişmemiş ve sermaye yeterlilik oranları düşük olan bankalar aracılığıyla yoğun sermaye girişleri yaratarak aşırı borç verme ve tüketimin artmasına yol açmaktadır. Ekonomi durgunluk dönemine girdiğinde ise, iyi bir değerlendirilmeye tabi tutulmadan verilen krediler, bankaları krize karşı daha duyarlı hale getirmekte ve para değerinde bir çöküş yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca hükümet tarafından desteklenen bazı şirketlere denetimsiz kredi veren bankaların, ahlaki riske dayalı olarak yarattığı borçlanma ve fonlanmamış yükümlülükleri, ilerleyen dönemlerde gizli bir devlet borcu haline dönüşmektedir. Bu durumda makroekonomik temellerdeki sağlamlık bir yanılısamaya dönüşmekte ve hükümet dikkatsiz ve sürdürülemez harcamalara katlanmak zorunda kalmaktadır. Bu durumda bankaların ve finansal kurumların bilançolarının dengeli olması oldukça önemlidir. Bankalar döviz olarak borçlanıp yerel para cinsinden borç veriyorlarsa ya da kısa vadeli borç alıp uzun vadeli borç veriyorlarsa, hem para hem de vade uyumsuzluğu sorunu yaşıyorlar demektir. Uyumsuzluk durumunda döviz kurundaki değer kaybı, iflasa kadar giden bir süreci başlatan bilanço bozulmalarına sebebiyet verecektir (Yay 2001, s. 8).

2.3 FİNANSAL KRİZLERİN NEDENLERİ VE OLUŞUMU

2.3.1 Finansal Krizlerin Nedenleri

Finansal krizler, reel sektörlerde talep daralması veya arz fazlalığından dolayı oluşabilirler. Arz veya talep kaynaklı krizlerin oluşumunda çeşitli sebepler mevcuttur. Finansal krizler, organizasyon dışında gelişen sebeplere bağlı olabileceği gibi, organizasyon içinde oluşabilecek etkenlerden de kaynaklanabilir. Ayrıca, finansal krizlerin nedenleri sadece ekonomik sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmayabilir. Örneğin, ülkeyi derinden etkileyen doğal afet (deprem, yangın, sel vs.) durumlarında da finansal kriz ortamı oluşabilir. Organizasyon dışı etkenlerden kastedilen durum, dünyada yaşanan hızlı ekonomik değişimler, teknolojik ve ekolojik alanlardaki hızlı gelişmeler, siyasal yapıdaki değişim veya bozulma iken; organizasyon içi etkenler ise üretim, istihdam, fiyatlar genel seviyesindeki artış veya azalış, depresyon, enflasyon, işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktan ve Şen 2001, ss. 6-7).

Gelişmekte olan ülkeler son yıllarda büyümelerini dış kaynaklara bağımlı hale getirmişlerdir. Dolayısıyla ülke içine dış sermaye girişi amaçlanmıştır. Bu sermayenin girişi ancak faiz oranları ve döviz kuru üzerinde etkili para ve maliye politikaları ile gerçekleşmektedir. Ülkeler, dış sermayeyi ülkeye çekmek uğruna kur kaybını en düşük seviyeye çekerek, faiz oranlarının getirisinin diğer yatırımlara oranla yüksek olması için faiz oranlarını yüksek tutmaktadırlar. Ancak kısa vadeli borçlanmada aşırıya kaçılırsa, varlık fiyatları gerçeküstü bir şekilde değerlenmeye başlar. Mali birikim zaman içerisinde reel birikimden ayrılmaya başlar ve kendi kendini sürdürebilme kapasitesini yok eder. Bu sayede finansal sektör zayıflamaya başlar. Sabit kur uygulamasından dolayı sermaye akımlarının arındırılmaması, reel kurda aşırı değerlenme hali meydana getirir. Piyasanın bu bozulmasını gören ve dövizde kayıp yaşamaya başlayan yabancı yatırımcı ülkeyi terk eder. Amaç yabancı sermayeyi ülkeye çekmek üzerine kurulu olan sistem çöker ve ülke krize sürüklenmeye başlar. Dalgalı kur uygulanmamasının sebebi ise istikrarın bozulacağı endişesidir. Bu durumda sabit döviz kurundan en doğru zamanda çıkış yapmak hayati önem arz etmektedir. En doğru zaman ise merkez bankasının hedeflediği döviz haddinin gerçekleştiği ve maksimum seviyeye ulaşıldığı durumdur (Bilge 2009, ss. 52-53).

Finansal krizlerin sebepleri arasında finansal liberalizasyon olarak adlandırılan, finansal piyasaların daha etkin bir şekilde, baskıdan ve müdahalelerden uzak bir ortamda çalışmasını hedefleyen serbestlik uygulamaları, ciddi riskler oluşturmuştur. Faizlerin serbestleştirilmesi, rezervlerin azaltılması, yerli ve yabancı bankaların piyasaya girişinin kolaylaştırılması, yerli paranın konvertibilitesinin sağlanması ve sermayenin serbest dolaşımı gibi uygulamalar, özellikle bankacılık sisteminin faiz, döviz kuru, likidite risklerini büyük ölçüde arttırmıştır. Ekonominin serbestleşmesiyle birlikte de gelişmekte olan ülkeler tarafından döviz kuru sabitlenerek yabancı sermaye girişi amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak artan yüksek reel faiz oranları, likidite krizlerine yol açan önemli bir etken olmuştur (Turgut 2006, s. 39).

Ahlaki tehlike de günümüzde krizleri tetikleyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevduat sahiplerinin devlet güvencesi altında olan tasarruflarını kontrol etmemeleri ve bankaların da devlet güvencesine dayanarak riskli yatırımlara onay vermeleri ahlaki tehlike oluşturarak finansal krizlere zemin hazırlamaktadır. Ahlaki tehlike sadece bankacılık kesiminden değil, kamu kesiminden de kaynaklanabilir. Gelişmekte olan ülkelerin dış kredilere (özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF) kredilerine) güvenerek, tedbir almamaları da kamu kesiminin ahlaki tehlikesini gösterir (Bilge 2009, s. 54).

2.3.2 Finansal Krizlerin Oluşumu

Finansal krizler genellikle, yabancı yatırımcıların ülkeye getirdikleri sermayelerle birlikte, çeşitli olumsuz durumlar yaşandığında ülkeyi hızla terk etmeleri şeklinde oluşur. Bunun sonucunda döviz kuru, faiz oranları ve enflasyonda ani sıçramalarla finans piyasalarına, üretime ve yatırımlara etki etmeye başlar. Ayrıca bir ülkede başlayan kriz, öncelikle ticari anlamda yakın ilişkide olduğu ülkeler başta olmak üzere, diğer ülkelere de hızlıca yayılma eğilimi gösterir. Etki alanındaki ülkeler krize karşı bazı tedbirler almaları, krizin ilk başladığı ülkeye başta ihracat daralması olmak üzere pek çok olumsuzluğu beraberinde getirir (Koyuncu ve Şenses 2004, s. 3).

Gelişmiş ülke ekonomik krizlerini ele alırken ABD örneğini inceleyebiliriz. Amerika'da meydana gelen finansal krizler genellikle, bankaların bilançolarında kötüleşme, faiz oranlarının yükselmesi, borsada düşüş ve genel belirsizlik halinin artması gibi

süreçlerden geçer. Bu faktörler ters seçim ve ahlaki tehlikeye yol açar. Ekonomik faaliyetlerin duraklaması, banka paniklerinin yaşanmasına ve dolayısıyla ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarının artmasına sebep olur ve fiyatlar seviyesinde beklenmeyen düşüşler oluşmaya başlar. Gelişmekte olan ülkelerde ise süreç, Tablo 2.1’de görüldüğü üzere bankaların bilançolarında kötüleşme, faiz oranlarında artış, borsada düşüş ve belirsizlik halinin artışı şeklinde ilerler ve bunun sonucunda ahlaki tehlike ve ters seçim sorunu artar ve ekonomik faaliyetler düşer. Nihayetinde bankacılık krizi yaşanır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlere Latin krizlerini örnek olarak gösterilebilir. (Toprak 2001, s. 861).

Tablo 2.1: Gelişmekte olan ülkelerde finansal krizlerin izlediği yol

Bankaların bilançolarındaki azalma	Faiz Oranlarındaki Artış	Borsada Düşüş	Belirsizliğin Artması
	→	→	→
	Ters seçim ve ahlaki tehlikede artış olur		
	Döviz krizi oluşur		
	Ters seçim ve ahlaki tehlikede artış olur		
	Ekonomik faaliyette azalma olur		
	Bankacılık krizi ortaya çıkar		
	Ters seçim ve ahlaki tehlikede artış olur		
↓	Ekonomik faaliyette düşüş olur		

Kaynak: Mishkin F.S., 2004. *The economics of money, banking and financial markets*, 7th ed., Boston: Pearson Addison Wesley, p. 196

Tablodan da anlaşılacağı gibi, bir finansal krizin oluşumu, gerek bilançolara, gerek finansal göstergelere, gerekse yabancı sermayeye dayalı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum politik ve sosyal bazı unsurlarla da desteklenince ülkede kriz yaşanması kaçınılmaz olur. Dolayısıyla finansal krizleri bir anda olup biten bir olaydan ziyade, zaman içerisinde gelişen ve yayılan bir süreç olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

3. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ

3.1 KÜRESEL KRİZ ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİNDE GENEL GÖRÜNÜM

Özellikle 1980’li yıllar itibariyle dünya yeni bir döneme adım atmıştır. Bu dönem, ‘yenidünya düzeni’, ‘bilgi çağı’ ve ‘küreselleşme’ gibi kavramları da beraberinde getirmiştir. Küreselleşme, birey ve toplum hayatında hemen her alanda en çok kullanılan kavramların başında gelmektedir ve ekonomik, teknolojik, siyasal, kültürel, ekolojik boyutları olan bir benzeşme süreci olarak tanımlanabilir. Siyasi, ekonomik, kültürel değerleri, ülke veya bölge kavramını ortadan kaldırarak ortak bir değer yaratmaya çalışan küreselleşme kavramı, günümüze damga vuran bir olgu olarak hayatımızın her alanına ulaşmıştır. Ekonomik boyutta küreselleşme ise, küreselleşmenin önemli kalemlerinden birini oluşturur. Ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek alışverişinin artması ile ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkeler arası yakınlaşma sonucunu doğurmaktadır (Afşar 2011, s. 145).

Küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin ve buna bağlı olarak ekonomideki makro ve mikro göstergelerin normal olduğu dönemlerde ülkeler arası ilişki açısından oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Ancak bir bölgede veya ülkede yaşanan ekonomik kriz, küreselleşmenin de etkisiyle oldukça geniş coğrafyalara ve hatta tüm dünyaya yayılabilir. Son dönemlerde yaşanan krizler incelendiğinde bir ülkede veya bir sektörde başlayan krizlerin, küreselleşmenin etkisiyle tüm bölgeye veya dünyaya yayıldığı gözlemlenmiştir. Oluşan krizlerin, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre etki derecesinde değişiklik gösterdiği söylenebilir.

Ticari bankalar, bir taraftan şirketlere kredi sağlama konusunda rekabetçi ortamın oluşması, diğer taraftan şube açma ve işletme maliyetleri sebebiyle yatırım bankacılığına ilgi duymaya başladılar. Bilançolarının güçlü olması, yatırım bankalarına göre daha avantajlı bir durumda olmalarını sağladı. Buna karşılık olarak yatırım bankaları da faaliyetlerini çeşitlendirerek işlem hacimlerini büyüttüler. 1980’lerde ABD’de enflasyonun kontrol altına alınmasıyla birlikte finans sektörü büyümek için uygun ortamı bulmuş oldu. Menkul ve gayrimenkul varlıkların alım-satımı cazip hale geldi bu varlıklar değer kazanmaya başladı. Tüm bu gelişmeler finans sektörünün milli

gelir içindeki payının 1980’de yüzde 5’lerden 2007 yılı itibariyle yüzde 23,5 düzeyine yükselmesine sebep oldu (Duman 2011, ss. 79-80).

Günümüzde kullanılan ve oldukça karmaşık olan finansal araçlar, ABD’de dolar-altın konvertibilitesinin askıya alınması ve sabit döviz kuru sistemine son verilmesiyle ortaya çıkmıştır. Sabit kur sisteminde para, bir ülkeden diğerine serbestçe hareket edemiyordu. Dalgalı kur sistemine geçilmesiyle birlikte, firmaların ürettiği mal ya da faaliyetlerin maliyetleri ve gelirleri farklı cinsteki paralar aracılığıyla gerçekleştiği için, kur farkından kaynaklanan riskleri minimum seviyeye indirmek adına türev piyasalar ortaya çıkmıştır. Piyasalarda işlem gören türev ürünler, gerçek ürün alım satımı şeklinde olmayıp, ürün üzerine yapılan kontratlar şeklinde olmaktadır (Kırım 2009, ss. 27-29).

Finansal sistem büyüyüp geliştikçe, kullanılan araçlar da gelişerek oluşan riskin çeşitli bileşenlere bölünerek minimuma indirgenmesi mümkün hale geldi. 1973 yılında Chicago Opsiyon Borsası’nın hizmete girmesiyle bu ürünlerin alım-satımı başlamış oldu. Vadeli işlem kontratları bir varlığı belirli bir fiyattan alım-satımını sabitlerken, opsiyon ise işlemlerin gelecekte gerçekleşmesi üzerine yapılan sözleşmeler olarak özetlenebilir (Duman 2011, s. 81). Swap ise kredi araçlarının takas işlemidir. İki tarafın belirli bir zaman dilimi içerisinde bir varlık veya yükümlülüğe bağlı olarak farklı faiz ödemelerini veya dövizini değiştirdikleri bir takas sözleşmesidir (www.investaz.com.tr).

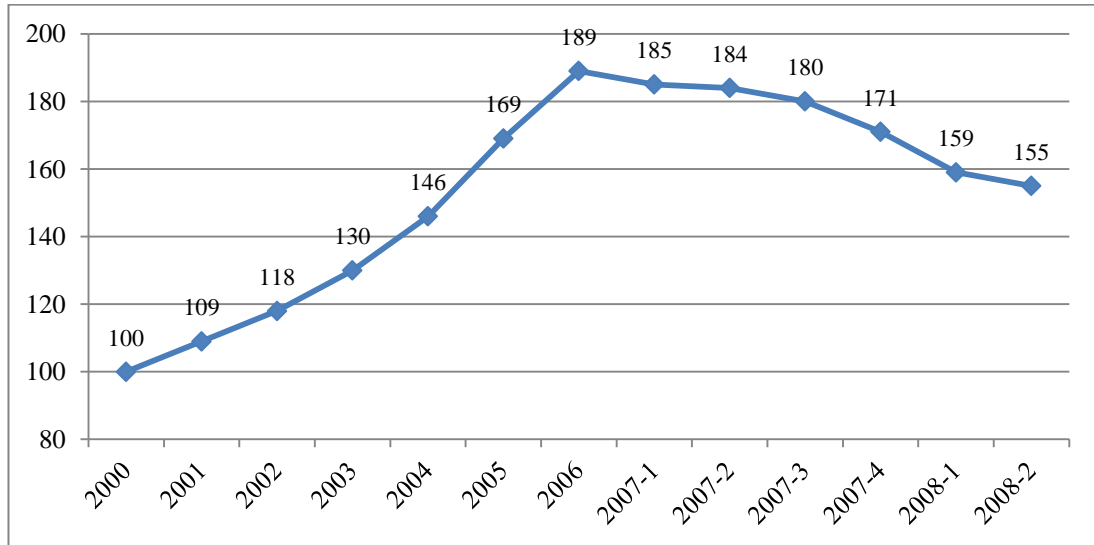
Bu araçlara ek olarak önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülen kredi temerrüt swapları (CDS) türetilmiştir. Önceleri piyasası oldukça düşük seyreden CDS’ler, küresel kriz öncesi 62,2 trilyon dolar işlem hacmine ulaşmışlardır. CDS, borçlananların herhangi bir sebeple ödemelerini yerine getirememesi durumunda yatırımcıların kredilerini koruma altına alan bir sigorta olarak düşünülebilir (Ersan ve Günay 2009, ss. 3-5).

Kriz öncesi yaklaşık son on yıl içerisinde dev bir hacme ulaşan ABD mortgage piyasası, reel sektörün kar oranlarının düşmesi ve hazine tahvillerinin düşük getiri sağlaması nedeniyle eski cazibesinin kalmadığı bir dönemde uluslararası sermayenin baş yatırım alanı haline gelmiştir. Bu yoğun talep sonucunda mortgage kredisi maliyetleri ucuzlarken, aşırı fon arzı, uygulanan bazı standartların gevşetilmesine ve yüksek riskli subprime kredilerin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum ABD’de düşük gelirli

insanların dahi ev sahibi olmasını ve emlak fiyatlarının hızla artışı sağlamıştır. Bu sürecin oluşumunda 2000’li yılların başında ABD Merkez Bankasının (FED) faizleri aşağıya çekmesi ve dönemin FED başkanı başta olmak üzere tüm ekonomiden sorumlu yetkililerin, emlak sektöründeki büyümenin kalıcı olduğuna yönelik açıklamaları önemli rol oynamıştır (Birdal 2009, s. 1). Ayrıca faiz oranlarının düşürülmesiyle birlikte küresel likidite oranlarında artış gözlemlenmiştir. Örneğin Çin para birimi Yuan’ın Dolar karşısında değerinin düşük olması rezerv artışına neden olurken, ayrıca ABD ve diğer sanayi ülkelerinin fon sağlamalarına yol açmıştır (Durmuş 2009, ss. 54-55).

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi ABD’de 2006 yılına kadar yükseliş gösteren konut fiyatları, kısa vadeli faiz oranlarının yükselmesiyle değer kaybetmeye başlarken; konutların fiyatlarında artış bekleyen tüketiciler yüksek faiz oranlarına katlanmak durumunda kalmışlardır. Değişken faiz oranlarına sahip ipotekli konut kredilerinde oluşan baskıyı azaltmak için FED, faizleri düşürme kararı almıştır. Bu sayede taksit ödemeleri kolaylaşmış, ancak konutların değerleri azalmıştır. 2008 Şubatında ev fiyatları yirmi ABD eyalet merkezinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 13 oranında, 2008 Ekim ayında ise yüzde 18 oranında düşmüştür. 2009 yılında da düşüşler devam ederek yılın ilk üç çeyreğinde sırasıyla yüzde 19, yüzde 14,7 ve yüzde 8,7 oranlarında olmuştur (Öcal 2011, s. 207).

Şekil 3.1: ABD konut fiyat endeksi (yüzde değişimi)

Kaynak: Alantar, D., 2008. Küresel finansal kriz: edenleri ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. s. 5

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi ABD konut fiyatları 2000-2007 yılları arasında yaklaşık yüzde 90 oranında artış göstermiştir. 2007’nin başından itibaren de düşüşe geçmiştir.

Tablo 3.1’den anlaşılacağı üzere, dünya genelinde, kıtalarda ve bazı ülkelerde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) oranları verilmiştir. 2004 ve 2007 yılları arasında dünya ekonomisi yaklaşık yüzde 4 oranında büyüme kaydetmiştir. Bazı ülkelerin GSYH oranları önceki yıllara göre düşüş gösterse de, genel olarak bakıldığında likidite bolluğu ve refah artışı görülmektedir.

Üretim sektöründe sanayi mallarının katma değer fiyatlarının düşüş eğilimi göstermesiyle birlikte 2007’ye doğru ABD’de GSYH artış oranlarında azalma gözlemlenmektedir. FED önceleri yüzde 1.3 - 2 arasında beklediği 2008 yılı tahmini GSYH büyüme oranını daha sonra değiştirerek yüzde 0.3 - 1.2 şeklinde revize etmiştir (Demir ve diğerleri 2008, s. 33).

Tablo 3.1: 2008 küresel krizi öncesi GSYH oranları (%)

	2004	2005	2006	2007
Dünya	4.0	3.5	4.0	3.9
ABD	3.6	3.1	2.7	2.1
Avrupa	2.2	1.7	3.0	2.7
Asya	8.61	9.03	9.83	10.62
Afrika	6.5	5.9	5.9	6.0
Japonya	2.7	1.9	2.0	2.3
Çin	10.01	10.04	11.6	13.0
Hindistan	8.3	9.3	9.7	9.1
Rusya	7.2	6.4	7.7	8.1
Brezilya	5.7	3.2	4.0	6.1
Türkiye	9.4	8.4	6.9	4.5

Kaynak: IMF 2009, World Economic Outlook

Tablo 3.2’de küresel kriz öncesi dünya geneli ve bazı ülkelerin enflasyon oranları verilmiştir. Dünya geneline bakıldığında küresel kriz öncesi enflasyon oranının yüzde 4 civarı seyrettiği görülmektedir. 2004’ten 2007’ye gelindiğinde Türkiye, Brezilya, Rusya ve Afrika’da enflasyon oranları düşüş gösterirken; ABD, Avrupa, Asya, Çin ve Hindistan’ın enflasyon oranlarında artış görülmektedir.

FED eski başkanı Alan Greenspan 2002 yılında düşük enflasyonun etkisiyle faiz oranlarını yüzde 1'e kadar düşürmüştür. 2004 yılına gelindiğinde düşük faiz oranlarından dolayı talep canlanması yaşanmış, petrol ve hammadde fiyatlarındaki artışla birlikte enflasyon baskısı oluşmuştur. 2006 yılında yüksek faiz politikasıyla enflasyon yüzde 3.7'ye düşürülmüş, ancak 2007'de yüksek faiz oranlarına rağmen enflasyon baskılanamamış ve yüzde 4.1 seviyesine çıkmıştır (Demir ve diğerleri 2008, s. 34).

Tablo 3.2: 2008 küresel krizi öncesi enflasyon oranları (%)

	2004	2005	2006	2007
Dünya	3.6	3.8	3.7	4.1
ABD	2.7	3.4	3.2	2.9
Avrupa	2.3	2.3	2.3	2.4
Asya	4.1	3.8	4.2	5.4
Afrika	6.4	7.1	6.3	6.2
Japonya	0.0	-0.3	0.3	0.0
Çin	3.9	1.8	1.5	4.8
Hindistan	3.8	4.2	6.2	6.4
Rusya	10.9	12.7	9.7	9.0
Brezilya	6.6	6.9	4.2	3.6
Türkiye	8.6	8.2	9.6	8.8

Kaynak: IMF 2009, World Economic Outlook

Tablo 3.3'te dünya ticaretine yön veren başlıca ülkeler olan ABD, Japonya, Çin gibi ülkelerin yanında Rusya, Brezilya ve Türkiye'nin işsizlik oranları verilmiştir. Verilen yıllarda işsizlik oranlarının aşırı bir dalgalanmaya maruz kalmadığı görülmektedir. Asıl işsizlik oranlarındaki artış krizin başladığı yıl olan 2008'den sonra yaşanmıştır.

Tablo 3.3: 2008 küresel krizi öncesi işsizlik oranları (%)

	2004	2005	2006	2007
ABD	5.5	5.1	4.6	4.6
Avrupa	8.9	8.9	8.4	7.5
Japonya	4.7	4.4	4.1	3.8
Çin	4.2	4.2	4.1	4.0
Rusya	8.2	7.6	7.2	6.1
Brezilya	11.5	9.8	9.9	9.2
Türkiye	10.3	10.2	9.9	10.2

Kaynak: IMF 2009, World Economic Outlook

Tablo 3.4'te ödemeler bilançosu gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde dünya genelinde ödemeler bilançosu fazlası verildiği görülmektedir. Verilen yıllar arasında ABD ekonomisi çok yüksek miktarlarda cari açık vermiştir. Bu dönemde cari fazla veren ülkeler genellikle petrol ihraç eden ülkeler ve Asya ülkeleridir. Böyle bir tablonun sonucu, cari fazla veren ülkelere ABD'ye cari açığın finansmanına yönelik fon akışı sağlamaktır (Demir ve diğerleri 2008, s. 36). O dönemde ortaya çıkan küresel finansman dengesizlikleri ve bunun sonuçları tartışılmış, gerekli önlemler alınmazsa devasa bir küresel krizle karşılaşılacağı ileri sürülmüştür (Afşar 2011, s. 149).

Tablo 3.4: 2008 küresel krizi öncesi ödemeler bilançosu (milyar dolar)

	2004	2005	2006	2007
Dünya	9.0	53.7	163.0	265.3
ABD	-625.0	-729.0	-788.1	-731.2
Avrupa	65.0	-10.7	-60.5	-111.0
Asya	89.3	161.5	277.6	403.4
Afrika	2.1	15.6	27.8	4.0
Japonya	172.1	165.7	170.4	211.0
Çin	68.7	160.9	249.9	371.8
Hindistan	0.8	-10.3	-9.8	-15.5
Brezilya	11.7	14.2	13.6	1.7
Türkiye	-14.4	-22.1	-31.9	-37.7

Kaynak: IMF 2009, World Economic Outlook

2008 küresel krizi öncesi dönemde yükselen ekonomilerin içinde bulunduğu durum oldukça olumluydu. Bu dönemde yükselen ekonomiler daha önce görülmemiş bir

büyüme fırsatı yakalamışlar ve büyümeye paralel olarak petrol ve enerji taleplerini arttırmışlardır. Talep artışı neticesinde petrol ve enerji fiyatları yükselmiştir. Yükselen fiyatlar uluslararası piyasalarda likidite fazlası yaratarak ABD ve birçok ülkeye sermaye akımı sağlamıştır. Likidite fazlası pek çok ülkede varlık fiyatlarının artmasına sebep olurken; bu alandaki artış emlak fiyatlarında kendini göstererek, İngiltere, ABD, İspanya ve İrlanda örneklerinde olduğu gibi emlak balonu oluşmasına neden olmuştur (Afşar 2011, s. 150).

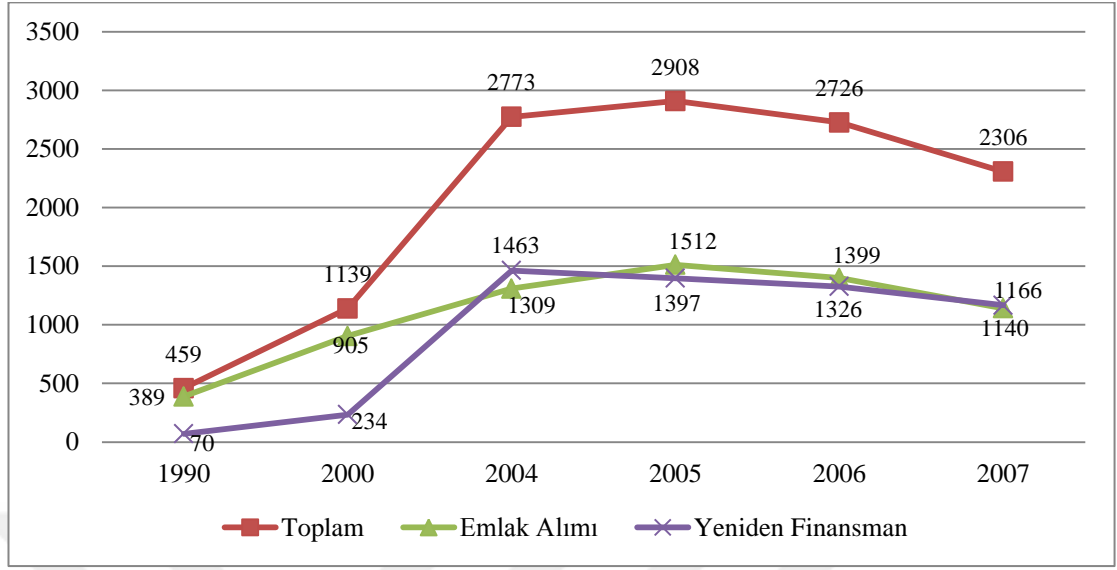
3.2 ABD MORTGAGE PİYASASI VE KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

3.2.1 Mortgage Sistemi ve Krizin Gelişimi

Mortgage sisteminin temeli, borç verenin verdiği borç karşılığında, borçlananın malı üzerinde hak iddia ettiği bir ipotek anlaşmasıdır. Bireylerin uzun vadede düşük faiz oranlarıyla kira öder gibi ev sahibi olmasını amaçlayan, karşılığında evin ipotek edildiği, gelişmiş ülkelerde önemli bir gayrimenkul finansman sistemi olarak kullanılmaktadır. Mortgage sisteminde gayrimenkulüne ipotek konulmak suretiyle borçlanan taraf, kredi aldığı kuruma borcunu belirtilen tarihlerde ödemeyi taahhüt etmektedir. Borçlu tarafın vadelerini ödemediği durumlarda, kredi veren kurumun söz konusu ipotekli gayrimenkulü satarak alacağını tahsil etme hakkı vardır (Afşar 2011, s. 148).

1990 ve 2007 yılları arasında ABD mortgage kredileri Şekil 3.2’de gösterilmiştir. 2005 yılında toplam mortgage kredilerinin en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. Emlak alımı ise yükselen bir ivmeyle ilerleyerek 2005 yılında 1.5 milyar dolara ulaşmıştır.

Şekil 3.2: ABD Mortgage kredileri (milyar dolar)

Kaynak: US Census Bureau, 2010

ABD’de mortgage piyasası birbiriyle bağlantılı iki piyasa olarak çalışmaktadır. Birincil piyasada kredi veren kuruluşlar, ikincil piyasada ise verilen kredileri gayrimenkule dönüştüren kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumların içerisinde özel ve kamu olmak üzere oldukça fazla kurum faaliyet göstermektedir. Uzun vadeli finansman sağlanması için gelişmiş bir sermaye piyasası imkanının yanında ciddi bir kamu desteği bulunmaktadır (Dolun 2007, s. 12).

ABD’de her bireyin hayatı boyunca ödediği veya ödeyemediği borçlar ve taksitlerden oluşan bir kredi tarihçesi bulunmaktadır. Bireylere kredi puanı verilmekte ve bu puana göre değişen faiz oranlarında kredi kullanılmaktadır. Eğer bireyin kredi notu düşükse, değil kredi kullanmak, telefon hattı bile alırken sorunlar çıkarılmaktadır. Ev sahibi olmak isteyen bireyler, kredi sağlayan kuruma başvuruda bulunarak ipotekli gayrimenkulü satın alabilmektedirler. Bireyin kredi taksitlerini ödememesi durumunda kredi veren kuruluş söz konusu gayrimenkule el koyarak ikincil piyasada satışa çıkarır. İkincil piyasadaki kurumlar bir havuz oluşturarak piyasadaki yatırımcılara bu mortgage kredilerine dayalı tahviller (CDO) sunar. Böylece ikili yapıdan oluşan sistemde risk, piyasadaki binlerce yatırımcıya aktarılır (Birdal 2009, s. 2).

Mortgage kredileri ödeme şekline, faiz oranlarına, kredi talebinde bulunan bireyin kredi tarihçesine göre çeşitli gruplara ayrılmaktadır (Weaver 2008, s. 22):

- i. Prime ya da A kalite (üst gelir grubu)
- ii. Alt A (orta gelir grubu)
- iii. Subprime ya da riskli grup (alt gelir grubu)

Bu sınıflandırmanın amacı, kredi talep eden kişinin dahil olduğu gruba göre faiz oranlarının ayarlanarak kredi kullanılmasıdır.

2008 küresel finans krizinin gelişim süreci üç dönem olarak incelendiğinde, birinci dönem dünya genelinde likidite bolluğunun yaşandığı, gelir ve harcamaların arttığı 2000 ve 2007 arası dönemdir (Kaya ve Kaygısız 2015, s. 173). 1990'lardan 2007 yılına kadar uygulanan düşük faiz oranları, likidite bolluğu gibi politikalar, istikrar dengesinin bir kanıtı olarak görülmüş ve piyasaya olan güveni arttırmıştır. Bu nedenle yatırımcılar oluşabilecek riskleri göz ardı ederek krizin oluşum sürecine katkı sağlamışlardır (Goodhart 2008, ss. 332-334). Düşük faiz ve likidite bolluğu gibi politikalar neticesinde borçlanarak ev sahibi olma fikri insanlara cazip gelmeye başlamış ve birçok kişi ileride daha yüksek fiyata satmak üzere ikinci ve hatta üçüncü gayrimenkullerini satın almışlardır. Piyasaya olan aşırı talep gayrimenkul fiyatlarında artışa sebep olmuştur. 2001 ve 2005 yılları arasında satılan ev fiyatları ortalama yüzde 42.3 oranında artarken, evlerin ortalama fiyatları yüzde 39.3 oranında yükselmiştir (Hemmelgarn ve Nicodeme 2010, s. 5).

Bu dönemde bankalar ekonomiyi canlandırmak ve daha fazla kazanç sağlamak amaçlı ödeme gücü düşük kişi veya kurumlara yüksek riskli krediler kullanmışlardır. Subprime adı verilen bu kredilerin geri ödeme riski yüksek olup, ABD'de alt gelir grubuna dahil olanların ev sahibi olabilmesine yönelik düzenlenmiş olan kredilerdir (Bajari ve diğerleri 2008, s. 2). Bu krediler hem yüksek hem de değişken faiz oranlarıyla kullanılmıştır. Kredi alacakları teminat gösterilerek emlak tahvilleri çıkarılmış ve bunlar yüksek faiz oranlarıyla yüksek kar etmek amaçlı hedge fonlara satılmıştır. Ayrıca halihazırda ipotekli olan gayrimenkuller üzerinden tekrar kredi alınması, karşılıksız kredi hacmi oluşmasına neden olmuştur (Susam ve Bakkal 2008, s. 73). Dolayısıyla küresel kriz öncesinde daha karlı fakat aşırı riskli olan subprime kredilerin mortgage kredileri içindeki payı giderek artmıştır (Akman 2010, s. 239). Borçla gayrimenkul sahibi olanlardan alınan ipotek senetleri yeni mali araçlara dönüştürülerek elden ele satılarak yüksek kazanç sağlayan CDO'lar elde edilmiştir. Bu

durum piyasada türev ürünlerin çoğalmasına ve getirdiği aşırı riski tüketicilerin üstlenmesine neden olmuştur. Kredilerin geri ödememe riskini üçüncü kişilere aktaran bu sistemde fazla mevduata gerek olmadan yüksek tutarda kredi alınmasını sağlaması nedeniyle bankaların işine gelmiştir. Riskin devredilmesi, kredi veren kurumları daha fazla kredi almaya yöneltmiş ve türev ürünlerin piyasası büyümüştür. Ayrıca ABD'deki emlak piyasasında yer alan kredilerin tamamına yakını değişken faizli krediler olduğu için geri ödenmeme riski yüksektir. Aynı zamanda CDO'lar asimetrik bilgi içermesi sebebiyle yatırımcılar için ters seçim sorununu ortaya çıkarmıştır (Orlowski 2008, s. 7).

İkinci dönem olarak adlandırılan 2006 yılının sonlarına doğru süreç tersine işlemeye başlamış ve farklı bir dönem içerisine girilmiştir. Bu dönem 2008 yılında Lehman Brothers bankasının batmasına kadar olan süreyi ifade eder. Bu dönemde kredilerin dondurulması ve gayrimenkul fiyatlarında düşüşün yaşanmasıyla birlikte finansal kriz derinleşmeye başlamıştır. Konut fiyatlarının düşmesi, satılmayan evlerde artışa ve yeni ev yapımlarının azalmasına sebep olmuştur. Faiz oranlarının artışıyla birlikte krediler ödenmemeye başlamış ve gayrimenkuller icra yoluyla satışa çıkarılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bankalar da kredileri tahsil edemeyince kaynak sıkıntısı yaşamışlar ve piyasayı çıkmaza sürüklemişlerdir (Kaya ve Kaygısız 2015, s. 174).

Kriz sürecinin üçüncü dönemi, 2008 yılının üçüncü çeyreğinde banka ve finansal kuruluşların iflaslarıyla başlayan ve bu kuruluşların kurtarılmaya çalışılmasıyla devam eden süreci kapsamaktadır. ABD ve bazı gelişmiş ülkeler, piyasayı rahatlatmak amacıyla birbirleriyle koordine olarak piyasalara yüklü miktarda para aktarmışlardır. Ancak alınan önlemler yeterli gelmemiş, bazı bankalar ve finansal kurumlar batmış ya da değer kaybetmişlerdir (Kaya ve Kaygısız 2015, s. 174). Bu süreçte kriz, aşırı riskli varlık ticareti, kredi ve ticaret kanallarıyla; belirsizlik ve piyasaya duyulan güven eksikliği nedeniyle diğer ülkelere de sıçrayarak hem finansal hem de reel sektörleri etkisi altına almıştır (Kibritçioğlu 2011, s. 7).

3.2.2 Küresel Krizin Nedenleri

3.2.2.1 Likidite fazlalığı ve özensiz krediler

2000 ve 2006 yılları arasında piyasadaki likidite sürekli artış göstermiştir. Bu dönemde bankalar, likidite bolluğunun değerlendirilebileceği en mantıklı alan olarak gayrimenkul

kredilerini seçmişlerdir. Riskin aktarıldığı türev araçlar dolayısıyla bankalar, hiç geliri olmayan ve kredi taksitlerini düzenli bir şekilde ödeme durumu olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. Bu durum halk arasında *no income, no job, no asset* (NINJA) kredileri olarak adlandırılmış ve gayrimenkul fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bir süre sonra kredilerin geri ödenmemesi sorunu ortaya çıkmış ve bankalarda hacizli gayrimenkul sayısı artmaya başlamıştır. Bankalar elindeki bu gayrimenkulleri tekrar piyasaya arz edince fiyatlarda düşüş yaşanmıştır. Kredilerini düzenli ödemekte olan kişiler ise, kalan kredi ödemelerinin evlerinin fiyatından daha fazla olduğunu görünce, evlerinin anahtarlarını zarflara koyarak bankalara göndermişler ve kredilerinden vazgeçtiklerini beyan etmişlerdir. En başta riskler türev ürünlerle birlikte kurumdan kuruma aktarıldığı için oluşan zarar her kuruma yansımış ve ABD ekonomisinde önemli yer tutan kurumların iflasına yol açmıştır (Alantar 2008, s. 2).

Düşük faiz oranları ve mortgage piyasasının yükselişini fırsat bilen ve bu durumun bir balondan ibaret olduğunun farkında olmayan banka ve kredi veren kuruluşlar, kredi için başvuran kişilerin kredi geçmişlerine bakmaksızın, gelir veya varlığı olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. 2001 yılında subprime konut kredilerinin sayısı, toplam subprime konut kredi sayısına oranı yüzde 28.5 iken, bu oran 2006'da yüzde 50.8'e yükselmiştir (Sapir 2008, s. 88).

3.2.2.2 Menkul kıymetleştirme

Menkul kıymetleştirme, likit olmayan aktiflerin sermaye piyasasında alım satımı yapılabilecek menkul kıymete dönüştürülme işlemidir (Alptekin 2009, s. 11). Bankalar, ipotek değerlerine bağlı olarak mortgage senedi, mortgage bonosu, banka tahvili gibi değerli kağıtlar çıkararak bunları ihraç eder. Menkul kıymetleştirmenin asıl amacı, geneli subprime kredilerden oluşan ihraç edilmiş değerli kağıtlar aracılığıyla risk dağılımı yapmak ve yüksek getiri sağlamaktır. Küresel krize neden olan tarafı da budur. Yüksek getiri uğruna riskleri görmezden gelen yatırımcılar, 2007 yılından itibaren bu göz ardı edilen riskler gerçekleşmeye başlayınca yüksek zararlara uğramışlardır.

Tablo 3.5'ten de anlaşılacağı gibi subprime ipotekler ve menkul kıymetleştirme 2001'den 2006'ya kadar önemli ölçüde artış göstermiştir. 2005 ve 2006 yıllarında mortgage kredilerinin hacmi 1.5 milyar doları bulduğunda bunun yaklaşık yüzde 80'i

menkul kıymetleştirilmiştir. Krizden hemen önceki dönemde toplam kredilerin yüzde 20'sini subprime kredilerin oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 3.5: İpotekler ve subprime ipoteklerin menkul kıymetleştirilmesi (milyar dolar)

Yıllar	Toplam İpotek	Subprime İpotek	Subprime / Toplam İpotek (%)	Subprime Dayalı Çıkarılan Menkul Kıymetler	Subprime İpoteklerin Menkul Kıymetleştirme Oranı (%)
2001	2.215	190	8.6	95	50.4
2002	2.885	231	8.0	121	52.7
2003	3.945	335	8.5	202	60.5
2004	2.920	540	18.5	401	74.3
2005	3.120	625	20.0	507	81.2
2006	2.980	600	20.1	483	80.5

Kaynak: Gorton, G.B., 2008. The subprime panic. NBER Working Paper Series.s. 6

Menkul kıymetleştirilen ipotekli krediler, riskin yeni oluşturulan finansal araçlar aracılığıyla yurtiçi ve yurtdışına transfer edilmesine neden olmuştur. Bu yeni araçlar CDO ve CDS olarak ikiye ayrılır. Bu yeni finansal araçların riski kontrolden çıkarmada önemli rolü olduğu ekonomi otoritelerince tartışılmaktadır (Duman 2011, s. 90).

3.2.2.3 Şeffaf bilgi eksikliği

Gelişmiş ülkeler ve ABD'de hemen hemen her fonksiyon için ayrı bir finansal araç oluşturulmuştur. Bütün bu araçlar birbiriyle ilintili durumdadır. Finansal araçların bu karmaşık yapısının anlaşılması oldukça zordur. Sıradan yatırımcılar için gün aşırı değişip gelişen bu araçları çözümlenmek oldukça kafa karıştırıcı olabilmektedir. Özellikle anlaşılmamak istenildiğinde önemli bir şeffaflık sorunuyla karşılaşılmaktadır (Alantar 2008, s. 3).

ABD ekonomisine duyulan aşırı güven ve kişilerin gelecekteki fiyat artışlarından elde edecekleri kazançları teminat göstererek aldıkları krediler ve sürekli borçlanma hali, tasarruflarda ciddi bir azalmaya neden olmuştur. Başta FED başkanı olmak üzere ekonomiden sorumlu kişilerin, ekonomiye dair olumlu mesajlar vermesi krizin başka bir nedenini göstermektedir. Rekabet ortamında firmaya dair tüm haber ve beklentilerin,

hisse senedi fiyatlarında oynamaya yol açtığı, bu nedenle yeni düzenlemelerin piyasanın işleyişini olumsuz etkileyeceği düşüncesi, piyasayı ve yatırımcıları yanlış yönlendirmiş ve piyasada asimetrik bilginin oluşmasına göz yumulmuştur. Ancak 2008 sonbaharına gelindiğinde krizin işaretleri oldukça belirgin hale gelmiştir. Dünya borsaları 1997 seviyelerine inmiş ve konut fiyatları 2006 yılına oranla yüzde 18 değer kaybetmiştir. Bankalar ve kredi veren kuruluşlar katı kredi politikası izlemeye başlamış ve mortgage piyasasına güvenin bitmesiyle sistem işlemez hale gelmiştir (Duman 2011, s. 94).

3.2.2.4 Kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar

2008 küresel krizin çıkışında derecelendirme kuruluşlarının oynadığı rol yadsınamaz bir gerçektir. Kredi derecelendirme kuruluşları, geneli subprime mortgage kredilerinden oluşan menkul kıymetlere en yüksek notu vermişlerdir. Krizden sonraki dönemde de banka varlıklarının risk düzeyinin belirlenmesinin derecelendirme kuruluşlarına bırakılması manidar olmuştur. Sonucunda kriz olmasa bile derecelendirme kuruluşlarına bu denli güven duyulmasının sağlıklı olmadığı, bu kuruluşların değerlendirme sürecinde tutarlı ve istikrarlı tahminler yapamadıkları bilinen bir gerçektir (Cangürel 2012, s. 37).

Kredi derecelendirme kuruluşları değerlendirme yaparken, kredi notu verdikleri kurumlar tarafından finanse edilmektedirler. Piyasadaki türev ürünlerin sayısındaki artış, derecelendirme kuruluşlarının bu türev ürünleri de değerlendirmesine olanak sağlamıştır. Böylece kredi derecelendirme kuruluşlarının alanı genişlemiş, buna paralel olarak bütçeleri de genişlemiştir. Türev ürünlerle birlikte bütçelerini genişleten derecelendirme kuruluşları tarafsızlığını kaybederek fazla iyimser veya kötümser notlar vermeye başlamışlardır. Aynı zamanda derecelendirme süreci uzun sürdüğünden ve uluslararası çapta çalışmalarına rağmen yetersiz sayıda uzmanın çalıştırılması nedeniyle, oluşabilecek herhangi bir riski ancak krize dönüştüğünde fark etmekte ve kriz başladıktan sonra olumsuz değerlendirme yapmaktadırlar. Bu durum kişilerin o kurum hakkında asimetrik bilgiye sahip olarak ters seçim yapmalarına neden olmuştur. Bu gibi sebeplerden ötürü kredi derecelendirme kuruluşları krizin derinleşmesine neden olmuştur (Hasbi 2012, ss. 64-65).

3.2.2.5 Düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar

ABD ekonomisinde kriz öncesi dönemde kredilerin esnek şartlarda verilmesi, mortgage krizini tetikleyen unsurlardan biri olmuştur. Hem düzenleyici ve denetleyici kuruluşların hem de risk yöneticilerin bu konuda yapılan hataları görmezden gelmeleri, sistem içinde sorunların domino etkisi yaratmasına neden olmuştur. Subprime krediler üzerine kurulu türev ürünlerin ihracının kolaylaşması, kredi borçlularının temerrüde düşme olasılıklarını artırırken; temerrüt miktarının artışı, subprime krediler üzerine kurulu türev ürünlerin bulunduğu portföylerin değerini düşürmüştür (Demir ve diğerleri 2008, s. 20).

Düzenleyici ve denetleyici kuruluşların, özellikle FED'in kriz öncesi dönemde değişen risklere karşı önlem almakta geç kaldığı söylenebilir. FED başkanı Mayıs 2007'de yaptığı açıklamada, mortgage piyasasındaki sıkıntıların diğer sektörlerle ve finansal sisteme yansımalarını beklemediklerini belirtmiştir. Ancak daha sonra tam tersi yaşanmış ve mortgage krizi zamanla finansal sistemi, reel ekonomiyi ve hatta tüm dünyayı ele geçiren bir küresel kriz boyutuna ulaşmıştır (Alantar 2008, ss. 4-5).

3.3 KÜRESEL KRİZ SÜRECİ VE İŞLEYİŞİ

2007 yılının Ağustos ayında gayrimenkul piyasasında yüksek riskli kredilerin oluşturduğu olumsuz gelişmeler ve beraberinde getirdiği krizin etkileri, 2008 yılının yaz aylarında ikinci el konut piyasasında faaliyet gösteren ve hükümet tarafından desteklenen Fannie Mae ve Freddie Mac'in finansal yapılarına ilişkin endişeler sebebiyle iyice gün yüzüne çıkmıştır. Artan endişelerin yarattığı finansal sistemdeki bozulma, tüm sektörleri ve diğer ülkeleri de etkisi altına almaya başlamıştır. 2008 yılı Ağustos ve Eylül aylarında gelişmiş ülkeler tarafından piyasalardaki gerginliği azaltmak amacıyla yüklü miktarda likidite akışı sağlanmıştır. Alınan önlemlere rağmen endişelerin devam etmesi üzerine 7 Eylül 2008 tarihinde Fannie Mae ve Freddie Mac'in yönetimini Federal Emlak Finansmanı Otoritesi (FHFA)'nin devralmasıyla kriz yeni bir boyuta ulaşmıştır. 15 Eylül 2008 tarihinde Lehman Brothers iflasını açıklamış, 16 Eylül 2008 tarihinde American International Group (AIG) adlı dünyanın en büyük sigorta şirketinin hisse senetleri yüzde 60 değer kaybetmiş ve FED tarafından yüksek mali destek

sağlanmıştır. Bu gelişmeler dışında, FED tarafından finansal kuruluşlara sağlanan kısa dönemli likidite imkanlarından diğer büyük yatırım şirketlerinin de yararlanmak istemesi üzerine risk algısı artarak dünya genelinde fonlama maliyetlerinin artışına neden olmuştur (TCMB 2008, s. 9).

Faizlerin düşük olduğu dönemde verilen subprime kredilerde, faizlerin yükselmesiyle birlikte temerrütler ve icralar başlamış, bu durum karmaşık türev araçlar vasıtasıyla tüm ekonomiye yayılmıştır. Amerikan Kongresi tarafından finansal istikrarı sağlamak için görevlendirilen FED, krizin etkilerini göstermeye başlamasından önce fiyat istikrarı sağlamak isterken, durgunluğa girme riskinin artması üzerine finansal istikrara odaklanmıştır. Böylece FED, 2001 ve 2008 yılları arasında üç kere politika değişikliğine gitmiştir. İlki 2001 ve 2003 yıllarındaki resesyon döneminde faizleri düşürmüş ve bu sayede ekonomi canlanmıştır. İkinci olarak enflasyon riskine karşı önlem almaya başlamış ve 2004'ten 2006'ya kadar faiz oranlarını 17 kez arttırmıştır. 2007'de başlayan krizle birlikte üçüncü politika değişikliğine giden FED, faiz oranlarını yeniden düşürmeye başlamış ve piyasaya likidite desteğinde bulunmuştur (Demir ve diğerleri 2008, s. 72).

Küresel anlamda makroekonomik büyümenin yavaşlamasıyla birlikte finansal şirketler iflas etmiş veya iflasın eşiğine gelmişlerdir. Bu durum kredi riskinin artmasına ve banka bilançolarının bozulmasına, dolayısıyla hisse senetleri değerlerinin düşmesine neden olmuştur. Yaşanan bu olumsuzluklar, kamu müdahalelerinin artışına yol açmıştır. Akabinde Avrupa ülkeleri 2008 yılı Ekim ayında yeni önlem paketleri uygulamaya başlamışlardır. 3 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe giren Acil Ekonomik İstikrar Yasası kapsamında sorunlu kredilerin ABD hazinesi tarafından satın alınmasının önü açılmış ve bu yasayla birlikte zararın daha da büyümesi engellenerek likidite sıkışıklığının bir nebze azaltılması amaçlanmıştır (TCMB 2008, s. 10).

Küreselleşmeye bağlı olarak uluslararası finansal piyasaların birbirleriyle yakın ilişkilerde olması, bir ülkede yaşanan krizin diğerine kolaylıkla sıçramasına da olanak sağlamıştır. ABD'de mortgage krizi olarak başlayan ve sonraları likidite krizine dönüşen problemler, ABD'deki bankaların riskleri yabancı yatırımcılara aktarması sonucu başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Susam ve Bakkal 2008, ss. 74-75).

Tablo 3.6’da kriz döneminde iflas eden, devletleştirilen veya yardım sağlanan firmalara ilişkin kronolojik süreç yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere bazı kurumları kurtarmak adına birçok finansal kurumun iflas etmesine göz yumulmuştur. 2007 ortalarından itibaren etkileri yavaş yavaş görülmeye başlayan kriz, ABD’nin ikinci büyük finansal kuruluşu olan Bear Stearns’ın batması ile başlamıştır. 158 yıllık bir geçmişe sahip köklü bir şirket olan Lehman Brothers, aktiflerinin 35 katı borçlanması sonucunda 15 Eylül 2008 yılında iflas etmiştir. Fannie Mae ve Freddie Mac devletleştirilmiştir. Dünyanın en büyük sigorta şirketi olan AIG, büyük risklere kredi verdiği için kamulaştırılmıştır. İki yüz milyon müşterisi bulunan Citigroup, 20 milyar dolarlık nakit karşılığında kısmen kamulaştırılmıştır (Duman 2011, ss. 97-98).

Dünyada birçok ülkeyi ve sektörü ele geçiren krizi duraklatmak adına ABD, Japonya ve Avrupa ülkeleri bir takım önlemler alarak piyasaya 350 milyar dolar nakit sürmüşlerdir. Merkez bankaları ise kredilerin sıkılaşması ve büyümenin yavaşlamasından dolayı faiz oranlarını düşürmüştür. Ancak bütün bu önlemlere rağmen piyasalardaki kriz ortamı devam etmiştir (Sönmez 2009, ss. 88-90).

Tablo 3.6: 2008 Küresel krizde finansal kuruluşların durumları

7 Şubat - İngiltere	Northern Rock devletleştirildi	88 milyar sterlin
14 Mart - ABD	Bear Stearns FED sübvansiyonundan sonra ticari bir banka tarafından alındı.	29 milyar dolar
7 Eylül - ABD	Freddie Mac ve Fannie Mae devletleştirildi.	200 milyar dolar
15 Eylül - ABD	Lehman Brothers iflas etmiştir.	-
17 Eylül - ABD AIG	AIG devletleştirildi.	85 milyar dolar
18 Eylül - İngiltere	Lloyd TSB HBOS'u satın aldı.	12 milyar pound
29 Eylül - Belçika	Fortis kurtarıldı.	16 milyar dolar
29 Eylül - ABD	Citibank Washoiva'ı aldı.	12 milyar dolar
29 Eylül - Almanya	Hypo Gayrimenkul kurtarıldı.	71 milyar dolar
29 Eylül - İzlanda	Glitnir kurtarıldı.	850 milyon dolar
29 Eylül - İngiltere	Bradford&Bingley kurtarıldı.	32,5 milyar dolar
30 Eylül - Belçika	Dexia kurtarıldı.	9,2 milyar dolar
30 Eylül - İrlanda	İrlanda bankaları kurtarıldı.	572 milyar dolar
7 Ekim - İzlanda	Lansbanki devletleştirildi.	-
9 Ekim - İzlanda	Kaupthing devletleştirildi	864 milyon dolar
12 Ekim - İngiltere	HBOS, Royal Bank of Scotland, Llyods TSB ve Barclays kurtarıldı.	60,5 milyar dolar
16 Ekim - İsviçre	UBS kurtarıldı.	59,2 milyar dolar
19 Ekim - Hollanda	ING sermaye yardımı aldı.	10 milyar euro
20 Ekim - Fransa	6 büyük banka devlet yardımı aldı.	10,5 milyar euro
27 Ekim - Belçika	KGB	3,5 milyar euro
4 Kasım - Avusturya	Kommunalkredit, Constantine Privatbank devletleştirildi.	5 Avusturya bankası 1 euro karşılığında satıldı.
11 Kasım - Kazakistan	Hükümet 4 büyük bankaya sermaye enjekte etmiştir.	3,7 milyar dolar
24 Kasım - ABD	Citigroup sermaye desteği almıştır.	40 milyar dolar
22 Aralık - İrlanda	Anglo Irish Bankası ulusallaştırılmıştır. 3 büyük bankasına fon aktarılmıştır.	7.68 milyar dolar

Kaynak: Erdönmez, P.A., 2009. Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi. *Bankacılar Dergisi*. (68), s. 87.

3.4 KÜRESEL KRİZ SONRASI DÜNYA EKONOMİSİNDE GENEL GÖRÜNÜM VE KRİZİN SONUÇLARI

Dünya genelinde uluslararası işlemler yapan bankalar sıkı bir ilişki içerisine girmişler ve sözleşmeler yapmışlardır. Bu sözleşmelerin en fazla bir araya geldiği şirket ise Lehman Brothers olmuştur. Taraflar sözleşme şartlarını yerine getiremeyeceklerini açıkladıklarında, Lehman Brothers iflasa giden yolda ilerlemeye başlamış, alacaklılarına ödeme yapamaz hale gelmiş ve bu olayla birlikte krizin başladığı farkedilmiştir. (Eğilmez 2008, s. 68). Küreselleşmenin etkisi, finansal araçların yabancı piyasalarda da işlem görmesi nedeniyle kriz kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Krizin küresel ekonomilere en büyük etkisi, banka kredilerinin uzun bir zaman dilimi için kısıtlanmış olmasıdır. Bankalar kredi verirken ince eleyip sık dokur hale gelmişlerdir. Bankalar zarar açıkladıkça, hükümetler bankalara yardım paketleri oluşturmuşlardır. Kredilerdeki daralma, pek çok ülkede konut yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. Yaşanan daralma sürecinde hem likidite sıkıntısı, sorunlu aktifler ve sermaye eksikliğine karşı, hem de piyasaya karşı oluşan güvenin yeniden sağlanması ve şartların iyileştirilmesi için bir takım önlemlerin alınması gerekmiştir. Mevduat garantilerinin artırılması, açığa satışın yasaklanması veya sınırlandırılmasıyla birlikte bankaların borçlanma ve kredilerinde düzelme hedefleri gözetilmiştir. Ayrıca ülkeler arası bankacılık sistemini canlandırmaya yönelik kapsamlı önlemler alınmıştır. Bu kapsamda bankacılık ve reel sektörlere ilişkin önlem paketlerini açıklayan ilk ülke ABD olmuştur. Peşinden İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi de benzer tedbir paketleri açıklamışlardır (Erdönmez 2009, ss. 88-89).

Açıklanan bu tedbir paketleri sürecinde ülkeler, uygulamaya koyacakları politikalar hakkında ikilemde kalmışlardır. Çünkü hem enflasyon oranları artmış, hem de finansal piyasalarda yaşanan olumsuzluklar reel sektöre yayılmıştır. Bu durumda uygulanan politikalar hem enflasyonu düşürücü hem de ekonomide güven ortamı oluşturucu etkiye sahip olmalıdır. Ancak enflasyonun düşürülmesi için faiz oranlarının artırılması gerekirken; piyasalardaki olumsuz havayı dağıtmak için ve kredileri canlandırmak için faiz oranlarının düşürülmesi gerekmektedir. Ayrıca enflasyonun büyüme üzerinde de negatif etkisi bulunmaktadır. Bu ikilemler arasında kalan merkez bankaları krize müdahale etmede gecikmeler yaşamışlardır. Öncelikle FED aşırı müdahalede

bulunmamakla birlikte cüzi miktarda faiz indirimi yapmıştır. Daha sonra İngiltere ve Kanada da faiz indirimi yoluna gitmişlerdir. Ancak bu indirimler krizin derinleşmesini ve yayılmasını engelleyememiştir. Çünkü faizlerde yapılan bu indirimler bile merkez bankalarının kaynaklarını kullanmalarında yeterli olmamış ve bunun üzerine borçlanma imkanlarının artırılması amacıyla bankaların likitlerinin arttırılmasına yönelik kolaylıklar sağlanmıştır. Problemin giderek büyümesindeki önemli bir sebep, yatırımcıların artık piyasalara güvenmemelerinden ötürü piyasayı fonlamak istememeleridir. Artan likidite ihtiyacından dolayı merkez bankaları standardın dışına çıkarak finansal piyasaları fonlamaya başlamışlardır (Tokucu 2010, ss. 40-41, Eğilmez 2014).

Bazı büyük şirketlerin devletleştirilmesi, merkez bankalarının finansal piyasalara ve bankaların öz kaynaklarına yüklü miktarda nakit akışı sağlamaları şeklinde uygulanan politikalar, ekonominin resesyona girmesini engelleyememiştir. Tablo 3.7’de küresel kriz sonrası bazı ülkelerin ve dünyanın GSYH oranları verilmiştir. Dünya verilerine bakıldığında 2007 yılında yüzde 5.2 oranında büyüme kaydedilirken, 2008 yılında krizin etkilerinin hissedilmesiyle birlikte oran yüzde 3.0’a düşmüştür. 2009 yılında ise birçok ülke krizden ağır bir şekilde etkilenerek büyüme oranları eksilere düşmüştür. Dünya ekonomisine yön veren başta ABD olmak üzere, Avrupa ülkeleri, Japonya, Rusya, Brezilya ve Türkiye ekonomilerinde daralma yaşanmıştır. Ancak 2010 verilerine bakıldığında ülkelerin toparlanma sürecine girdiği görülmektedir. 2011 ve 2016 yılları arasında genel duruma bakıldığında 2010 yılında yaşanan hızlı toparlanma sürecinin etkisini kaybettiğini ve bir miktar düşüş sergileyerek verilen ülkelerin GSYH oranlarının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 3.7: 2008 küresel krizi sonrası reel GSYH oranları (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Dünya	5.2	3.0	-0.7	5.1	3.9	3.2	2.9	3.4	3.2	3.1
ABD	1.8	-0.3	-2.8	2.5	1.6	2.2	1.7	2.4	2.6	1.6
Avrupa	3.0	0.4	-4.5	2.1	1.5	-0.9	-0.3	1.2	2.0	1.7
Asya	11.2	7.1	7.5	9.6	7.9	7.0	6.9	6.8	6.7	6.4
Afrika	7.9	6.3	3.9	7.0	5.0	4.3	5.3	5.1	3.4	1.4
Japonya	2.2	-1.0	-5.4	4.2	-0.1	1.5	2.0	0.3	1.2	1.0
Çin	14.2	9.6	9.2	10.6	9.5	7.9	7.8	7.3	6.9	6.7
Hindistan	9.8	3.9	8.5	10.3	6.6	5.5	6.5	7.2	7.9	6.8
Rusya	8.5	5.2	-7.8	4.5	4.0	3.5	1.3	0.7	-2.8	-0.2
Brezilya	6.1	5.2	-0.1	7.5	4.0	1.9	3.0	0.5	-3.8	-3.6
Türkiye	4.7	0.7	-4.7	8.5	11.1	4.8	8.5	5.2	6.1	2.9

Kaynak: IMF 2017, World Economic Outlook

Tablo 3.8’de 2007 ve 2016 yılları arasında küresel kriz sonrası enflasyon oranları gösterilmektedir. Dünya geneline bakıldığında 2007 yılında yüzde 6.2 olarak kaydedilen enflasyon oranları, 2008’de kriz dalgasıyla birlikte yükselişe geçerek yüzde 9.4’e ulaşmıştır. 2009’a gelindiğinde yüzde 5.5’e düşerek iyileşme kaydetmiştir. 2010 ve 2011’de tekrar bir miktar yükselişe geçse de, 2016’ya kadar yıldıan yıla azalan bir seyir izlemiştir. Krizin çıkış noktası olan ABD’de ise 2008’de yükselen enflasyon, 2009 yüzde -0.3’lere düşerek deflasyona sebep olmuştur. Deflasyon, toplam arzın toplam talebi aşması durumudur. Deflasyonda fiyatlar genel seviyesi düşerken, milli gelir, üretim ve istihdam düzeyinde de düşüş görülür. 2009’da Japonya ve Çin’de de deflasyon görülmektedir. Türkiye verilerine bakıldığında ise genel olarak yüksek oranlarda seyrettiği görülmektedir. Verilen yıllar arasında en yüksek veri 2008 yılına aittir. Sonraki yıllarda yıldıan yıla artış ve azalışlar görülmektedir. Enflasyon, Türkiye’nin kronik bir sorunudur. 2000’li yılların başlarındaki oranlara nazaran şuan çok daha iyi durumda olsa da, dünya geneline bakıldığında yükseklerde seyrettiği görülmektedir.

Tablo 3.8: 2008 küresel krizi sonrası enflasyon oranları (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Dünya	6.2	9.4	5.5	6.7	7.1	5.8	5.5	4.7	4.7	4.4
ABD	2.9	3.8	-0.3	1.6	3.1	2.1	1.5	1.6	0.1	1.3
Avrupa	2.1	3.3	0.3	1.6	2.7	2.5	1.3	0.4	0.0	0.2
Asya	5.4	7.4	2.8	5.1	6.5	4.6	4.6	3.5	2.7	2.9
Afrika	6.9	11.7	9.8	8.1	9.4	9.3	6.6	6.3	7.0	11.4
Japonya	0.0	1.4	-1.3	-0.7	-0.3	-0.1	0.3	2.8	0.8	-0.1
Çin	4.8	5.9	-0.7	3.3	5.4	2.6	2.6	2.0	1.4	2.0
Hindistan	6.4	8.3	10.6	9.5	9.5	9.9	9.4	5.9	4.9	4.9
Rusya	9.0	14.1	11.7	6.9	8.4	5.1	6.8	7.8	15.5	7.0
Brezilya	3.6	5.7	4.9	5.0	6.6	5.4	6.2	6.3	9.0	8.7
Türkiye	8.8	10.4	6.3	8.6	6.5	8.9	7.5	8.9	7.7	7.8

Kaynak: IMF 2017, World Economic Outlook

Kredi piyasalarında yaşanan kriz, yatırımların azalmasına ve piyasalardaki güvensizliğin artmasına neden olmuş, bu durum yatırım, üretim ve tüketim seviyelerinin azalmasına, ekonomik durgunluğa ve pek çok insanın işsiz kalmasına neden olmuştur (Öcal 2011, s. 212). Tablo 3.9’da küresel kriz sonrası bazı ülkelerin işsizlik oranları verilmiştir. Verilen yıllarda ülkelerin geneline bakıldığında işsizlik oranlarında yıldan yıla artış gözlemlenmektedir. Çin, Rusya, Brezilya ve Türkiye’de, 2010 yılında bir önceki yıla göre ekonominin toparlanma sürecine girmesiyle birlikte işsizlik oranlarında azalma görülmektedir. ABD ve Avrupa’da ise bu oranlar artmaya devam etmiş, daha sonra 2016’ya kadar düşüşe geçmiştir.

Tablo 3.9: 2008 küresel krizi sonrası işsizlik oranları (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ABD	4.6	5.8	9.3	9.6	8.9	8.1	7.4	6.2	5.3	4.9
Avrupa	7.5	7.6	9.4	10.01	10.1	11.3	11.9	9.8	8.9	8.7
Japonya	3.8	4.0	5.1	5.0	4.6	4.3	4.0	3.6	3.4	3.1
Çin	4.0	4.2	4.3	4.1	4.1	4.1	4.1	4.1	4.0	4.0
Rusya	6.1	6.4	8.4	7.3	6.5	5.5	5.5	5.2	5.6	5.5
Brezilya	9.2	7.9	8.1	6.7	6.0	5.5	5.4	4.9	6.8	11.5
Türkiye	10.3	11.0	13.1	11.1	9.1	8.4	9.0	9.9	10.3	10.9

Kaynak: IMF 2017, World Economic Outlook

Tablo 3.10’da seçilmiş bazı ülkelerin 2007 ve 2016 yılları arasındaki ödemeler bilançosu verilmiştir. Dünya genelinde ödemeler bilançosu fazlası gözlemlenmektedir. ABD, Hindistan ve Türkiye verilen tüm yıllarda ödemeler bilançosu açığı vermişlerdir. Avrupa’da ise 2009 yılına kadar cari açık verilirken, 2010 yılında değerler pozitif yönde ilerlemiştir. Asya, Japonya, Çin ve Rusya ekonomileri ödemeler bilançosu fazlası vermişlerdir.

Tablo 3.10: 2008 küresel krizi sonrası ödemeler bilançosu (milyar dolar)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Dünya	311,91	191,59	143,0	275,3	321,2	356,2	408,3	388,3	225,4	285,8
ABD	-710,30	-677,13	-384,0	-442,0	-460,4	-446,5	-366,4	-392,1	-463,0	-481,2
Avrupa	-61,72	-171,58	-19,9	2,1	77,2	204,0	301,8	309,7	359,9	389,9
Asya	59,04	28,58	274,5	233,3	97,6	121,7	99,5	231,2	314,7	216,8
Afrika	9,721	-1,471	-29,8	-11,7	-11,2	-27,8	-38,1	-66,4	-91,4	-56,0
Japonya	212,10	159,86	145,3	221,0	129,8	59,7	45,9	36,5	135,6	191,0
Çin	353,88	412,37	243,3	237,8	136,1	215,4	148,2	236,0	304,2	196,4
Hindistan	-8,08	-30,97	-38,4	-48,1	-78,2	-87,8	-32,3	-26,8	-22,1	-20,9
Rusya	77,01	103,72	50,4	67,5	97,3	71,3	33,4	57,5	69,0	22,2
Brezilya	1,55	-28,19	-26,3	-75,8	-77,0	-74,2	-74,8	-104,2	-58,9	-23,5
Türkiye	-38,43	-41,52	-13,37	-46,64	-76,12	-49,36	-64,8	-45,0	-33,54	-34,40

Kaynak: IMF 2017, World Economic Outlook

2009’un sonlarına doğru kriz etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu dönemde uygulanan para ve maliye politikalarının katkısıyla kriz hızını keserek yayılma sürecini durdurmuştur. Düşen faiz oranları neticesinde ülkeler arası sermaye geçişleri hareketlenmiş ve borsada canlanmaya yol açmıştır. Bu dönemde toplam talebi arttırmaya yönelik tedbirler alınmıştır. 2009 yılından itibaren başlayan iyileşme sürecini Asya ülkeleri başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performansları hızlandırmıştır. İyileşme sürecinde bile küresel ekonomi 2009 yılında yüzde 0.7 küçülmüştür. Gelişmiş ülkelerdeki büyüme hızı, gelişmekte olan ülkelere oranla zayıf kalmıştır. Gelişmiş ülkelerin kamu harcamaları artmış, kriz nedeniyle kamu gelirleri azalmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda 2010 yılının sonlarına doğru küresel ekonominin toparlanma süreci yavaşlamıştır (Kutlu ve Demirci 2011, s. 131).

4. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN TÜRKİYE'DEKİ GELİR DAĞILIMI VE SOSYAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

4.1 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Küresel finans krizi tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de birtakım olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Genel olarak bakıldığında küresel krizin Türkiye'ye ilk yansımaları döviz kuru üzerinden olmuştur. Kriz öncesinde 1.2 seviyesinde olan Türk Lirası/Amerikan Doları (TRY/USD) kuru, krizle birlikte 1.6 seviyelerine çıkmıştır. Türk Lirası/Euro (TRY/EUR) paritesi ise 1.6 seviyesinden 2.1 seviyelerine çok kısa bir zaman dilimi içerisinde yükselmiştir. Döviz kurlarındaki bu yükseliş karşısında TRY dış piyasalarda değer kaybetmiştir. Normal şartlarda döviz kurundaki yükseliş dış ticarete ihracatın artmasıyla olumlu bir seyir izlemektedir. Ancak 2008 krizinde Türk mallarının fiyatının ucuzlamış olmasına rağmen, ülkelerde yaşanan talep daralması nedeniyle Türkiye ekonomisi bu olumlu etkiden yararlanamamıştır (Sarpkaya 2009, s. 88-89).

Yaşanan küresel kriz Türkiye ekonomisini temel olarak dört kanalda etkilemiştir (Özatay 2009, ss. 144-150):

i. Dış talepte düşüş: 2008 küresel krizinde diğer krizlerden farklı olarak, dış talebin azaldığı görülmektedir. Dünya genelinde ekonomilerin küçülmeye başlaması, gelir seviyesinin azalması anlamına gelmektedir. Gelir seviyesi azaldığında ise doğal olarak talepte azalma görülmektedir. Bu durumda ihracatta da azalma gerçekleşir. İhracat azaldığında üretim seviyesi de azalır ve işsizlik sonucu doğar. Ayrıca gelir seviyesi düştüğü için turizm gelirleri de azalma göstermiştir.

ii. Dış kredide azalma: Türkiye ve gelişmekte olan ülke ekonomileri dış kaynaklara bağımlı olarak ekonomik faaliyetlerini sürdürmektedirler. Krizle birlikte tüm dünyada likidite fazlalığı tükenmeye başlamış ve kredi imkanları zorlaşmıştır. Uluslararası Finans Enstitüsü'nün (IIF) 2009 verilerine göre 2007 yılında yükselen piyasa ekonomilerine 888 milyar dolar özel sektör kaynaklı net sermaye girişi sağlanmış, ancak 2008 yılında bu rakam 392 milyar dolara gerilemiştir.

iii. İç kredide azalma: Finansal kriz dönemlerinde, zor durumda olan kuruluşlar kredi talebinde bulunurlar. Bu durum aslında şirketin nakit sıkıntısı yaşadığı ve dolayısıyla riskli olduğu anlamına gelir. Bankalar ise hem likit varlıkların azalmaması için hem de riskten dolayı kredi vermek istemezler.

iv. Ekonomiye duyulan güvende azalma: Krizin etkilerini iyiden iyiye hissettirmesiyle birlikte, ekonomiye duyulan güven duygusunda bir azalma olmuştur. Belirsizlik halinin artması, gelecekle ilgili öngöründe bulunamama gibi sorunlar, tüketici ve yatırımcı güvenini sasmıştır. Ekonomiye duyulan güven özellikle 2008'in sonlarına doğru sert biçimde düşmüştür.

Gitgide tüm dünyayı saran, finansal piyasaların yanı sıra özellikle reel sektörü de derinden etkileyen küresel kriz, büyük bir dış ticaret hacmi olan Türkiye'yi de makroekonomik açıdan olumsuz etkilemiştir.

Tablo 4.1'de 2002 ve 2016 yılları arasında bazı makroekonomik göstergeler verilmiştir. 2007'ye kadar yüzde 9.4 ve yüzde 4.5 arasında seyreden büyüme oranları, 2008'de krizin etkisiyle birdenbire 0.9 seviyesine inmiştir. 2009 yılında ise yüzde 4.7 küçülme görülmektedir. 2010 ve 2011 yıllarında ekonomi toparlanmaya başlamış ve yüzde 6.8 ve 11.1 büyüme kaydetmiştir. İşsizlik oranları 2008 yılına kadar yüzde 10-11 seviyelerinde seyrederken, küresel krizin işgücü piyasalarına bir yansıması olarak 2009 yılı verilerinde yüzde 13.5 olarak görülmektedir. Dış ticarete de Türkiye olumsuz etkilenmiştir. Özellikle ticari ilişkilerde bulunduğu ülkeler küresel krizi derin bir şekilde yaşadıkları için ihracat rakamlarında düşüş kaçınılmaz olmuştur. 2009 yılında ithalat 134 milyar dolar; ihracat ise 109.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında yüzde 65 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, ithalatın daha fazla düşmesiyle birlikte dış ticaret açığı oluşturarak yüzde 82'ye ulaşmıştır. Enflasyon rakamlarına bakıldığında ise 2002'de yüzde 30 seviyelerindeyken, hızlı düşüşlerle 7.72 seviyelerine kadar inmiştir. Ancak küresel kriz sebebiyle 2008 yılında yüzde 10.06'ya çıkmıştır. Daha sonra düzene girerek 2016 yılına kadar sadece ufak dalgalanmalar olmuştur.

Tablo 4.1: Yıllara göre Türkiye ekonomisinde makro değişkenler

Yıllar	GSYH'daki Değişim (%)	İşsizlik Oranı(%)	İthalat (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)	Net Dış Ticaret	İhracat/İthalat(%)	Enflasyon
2002	6.2	10.3	51.554	36.059	-15.495	70	29.75
2003	5.3	10.5	69.340	47.253	-22.087	68	18.36
2004	9.4	10.8	97.540	63.167	-34.373	65	9.32
2005	8.4	10.6	116.774	73.476	-43.298	63	7.72
2006	6.9	10.2	139.576	85.535	-54.041	61	9.65
2007	4.5	10.3	170.063	107.272	-62.791	63	8.39
2008	0.9	11.0	201.964	132.027	-69.937	65	10.06
2009	-4.7	13.5	134.401	109.679	-24.729	82	6.53
2010	6.8	11	185.544	113.9	-71.661	61	6.40
2011	11.1	9.1	240.841	134.906	-105.934	56	6.5
2012	4.8	8.4	236.545	152.461	-84.083	64	8.9
2013	8.5	9.0	251.661	151.802	-99.858	60	7.5
2014	5.2	9.9	242.177	157.610	-84.566	65	8.9
2015	6.1	10.3	207.234	143.838	-63.395	69	7.7
2016	2.9	10.9	198.617	142.544	-56.072	72	7.8

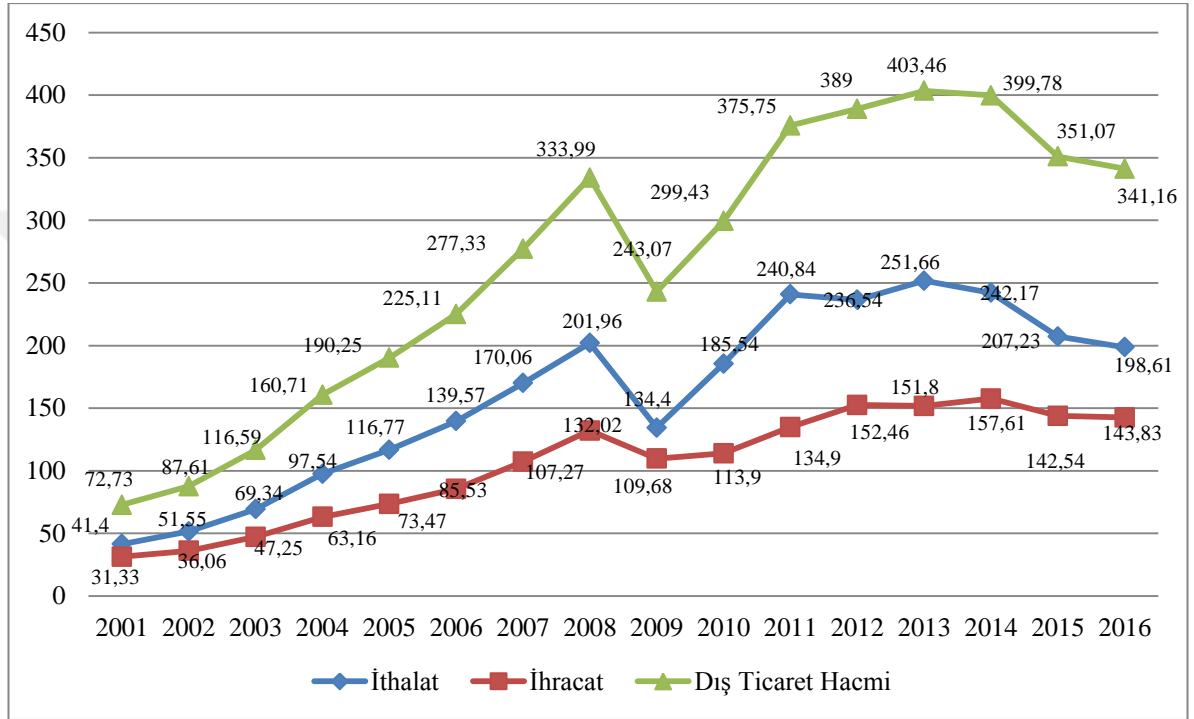
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2017a

2008 yılının sonlarından itibaren dünya ekonomisi önce ABD'de konut piyasası, ardından finans piyasaları ve daha sonra reel sektörler olmak üzere küresel etkiler gösteren krizle karşı karşıya kalmıştır. Hızla yayılan ve yıkıcı etkilere sahip olan kriz, finansman koşullarındaki bozulma ve toplam talebin daralmasıyla ülkeler arası ticareti yavaşlatmıştır. Özellikle Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkeler krizden yüksek hasar aldıkları için, Türkiye'nin krizden etkilenen en önemli yanı dış ticaret olmuştur (Öcal 2011, s. 213).

Türkiye'nin dış ticaret verileri şekil 4.1'de incelenmiştir. 2001 yılında 31.3 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat, 2008 yılına kadar her geçen yıl artarak devam etmiştir. 2009 yılında ihracat 109.68 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılına göre 23 milyar dolarlık bir azalma görülmektedir. İthalat rakamlarına bakıldığında 2001 ve 2008 arası aynı ihracattaki gibi yıldan yıla artış görülmektedir. 2007 yılında 170 milyar dolar, 2008 yılında 201 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalat miktarı 2009 yılında 134 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat rakamlarının 2009 yılında düşmesinin nedeni, aynı

yıl içinde ihracatın azalması olarak gösterilebilir. Türkiye'nin ihracatı mamül mal olmadığı için ithalatın azalmasına etki etmiş olabilir. 2010 yılında 185 milyar dolar olan ithalat, 2011 yılında artış göstermiş ve 240 milyar dolara çıkmıştır. Dış ticaret hacmi de tıpkı ithalat ve ihracattaki gibi 2008'e kadar artış göstermiş, 2008 yılında 333 milyar dolar iken, 2009 yılında ise 243 milyar dolara düşmüştür.

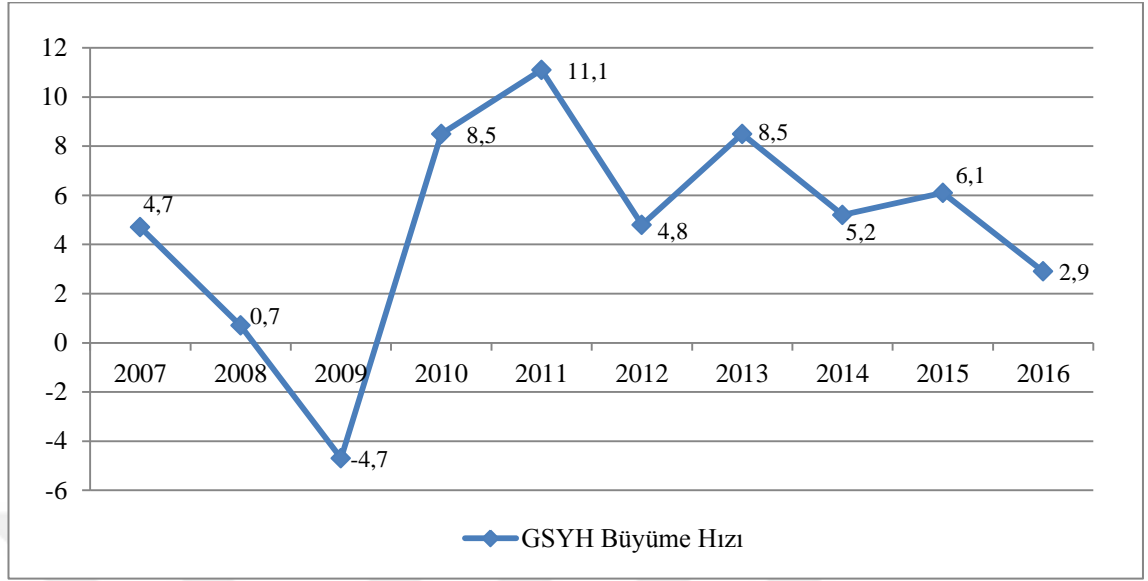
Şekil 4.1: Türkiye'de ithalat-ihracat rakamları ve dış ticaret hacmi (milyar dolar)

Kaynak: IMF 2012, World Economic Outlook

Türkiye ekonomisinin küresel krizden etkilenmesinin en belirgin makroekonomik göstergelerinden biri, büyüme oranlarındaki düşüş olmuştur. 2002 ve 2007 yılları arasında Türkiye ekonomisinin ortalama büyüme hızı yüzde 7.5 olarak gerçekleşmiştir (Özatay 2009, s. 148). Şekil 4.2'de görüldüğü gibi GSYH, 2007 yılı itibariyle düşüşe geçmiş, 2009 yılında küresel krizin etkisinin Türkiye'ye ulaşmasıyla birlikte -4.7 seviyelerine inmiştir. Daha sonra 2011 yılına kadar toparlanma sürecine girmiş ve GSYH büyüme hızını 11.1'e çıkarmıştır. 2012 yılında tekrar düşüş eğilimine girmiş ancak 2016 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiştir. Küresel kriz her ne kadar ABD'de 2008 yılında başlamış olsa da, Türkiye'de belirgin olarak hissedilmesi 2009 yılını bulmuştur.

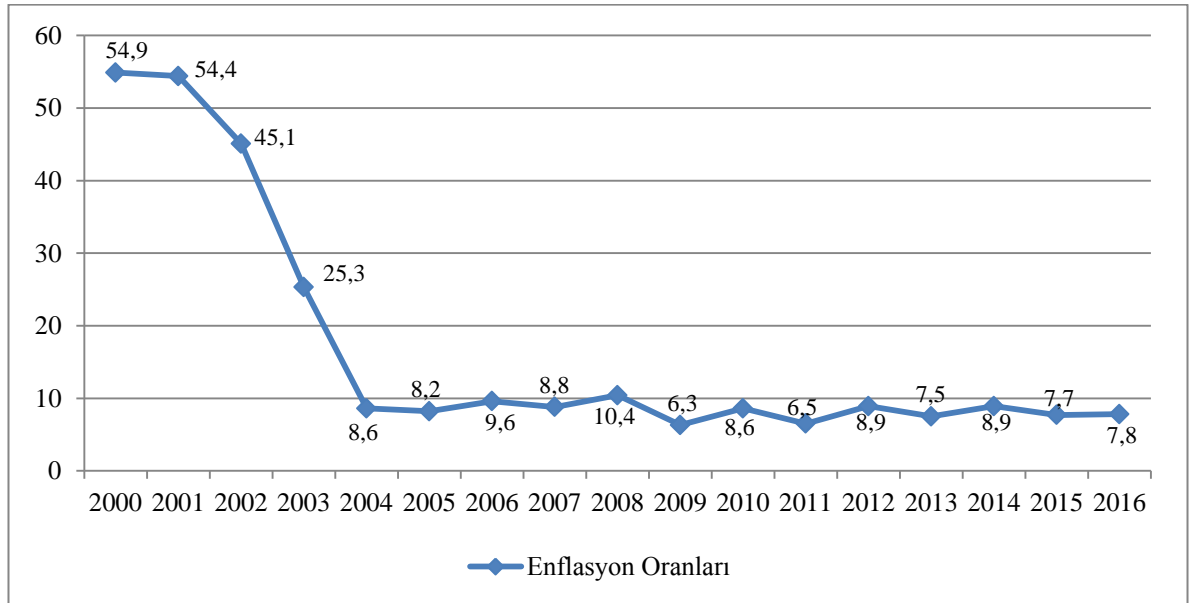
Şekil 4.2: Türkiye'nin GSYH büyüme hızları (%)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, 2009

Şekil 4.3'te 2000 ve 2016 yılları arasında Türkiye'nin enflasyon oranları verilmiştir. 2000 yılında yüzde 55'lere kadar yükselen enflasyon oranları, 2002 yılından itibaren düşüşe geçmiştir. 2008 yılında yüzde 10 seviyesine çıktıysa da, ekonominin toparlanma sürecinde tekrar azalma göstermiştir.

Şekil 4.3: Türkiye'de enflasyon oranları (%)

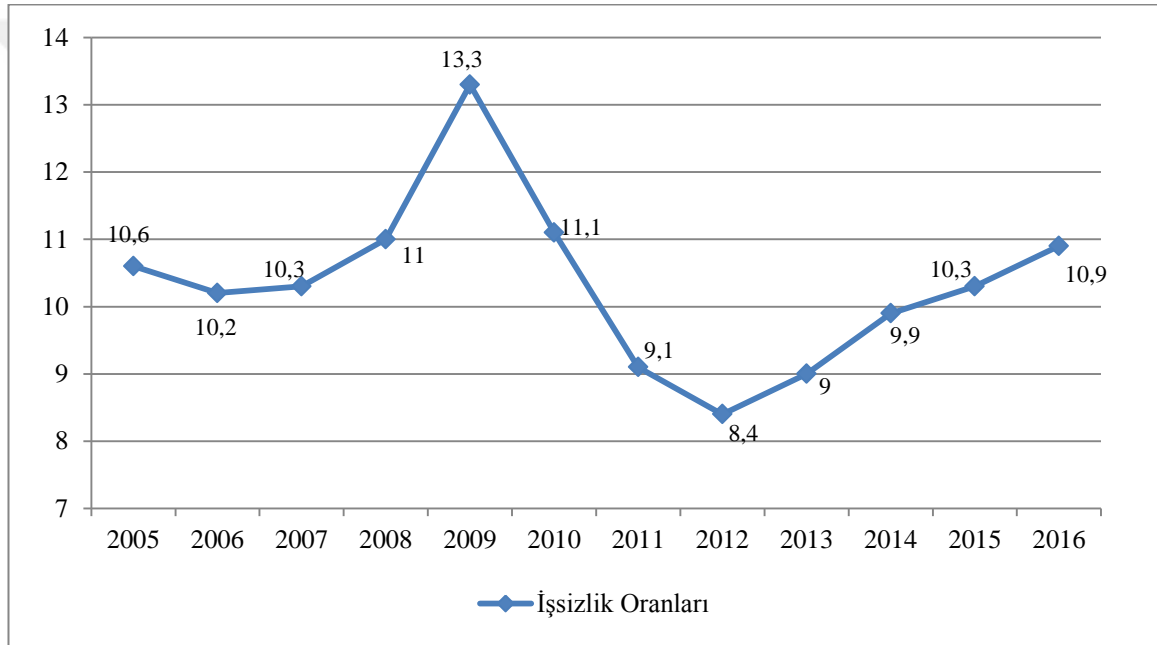

Kaynak: IMF 2012, World Economic Outlook

Dünya'ya kademeli olarak yayılan kriz, işsizlik oranlarında da artışa neden olmuştur. Şekil 4.4'te görüldüğü gibi 2005 yılında yüzde 10.6 civarındayken dalgalı bir seyir izlemiş ve krizin etkilerinin en çok hissedildiği yıl olan 2009'da işsizlik oranı yüzde 13.3'e yükselmiş, akabinde bu oran azalma eğilimi göstermiştir. 2012 yılı itibariyle artan bir trend izlemekte olduğu görülmektedir.

Kriz döneminde kentten kırsala 750 bin kişi göç etmiştir. Tarımda tam gün çalıştığı varsayılan, ancak verimliliğe pozitif etki etmeyen bu kesim gizli işsiz olarak kabul edilmiş, ancak işsizlik rakamlarına dahil edilmemiştir (Kazgan 2013, s. 294).

Şekil 4.4: Türkiye'de işsizlik oranları (%)

Kaynak: IMF 2012, World Economic Outlook

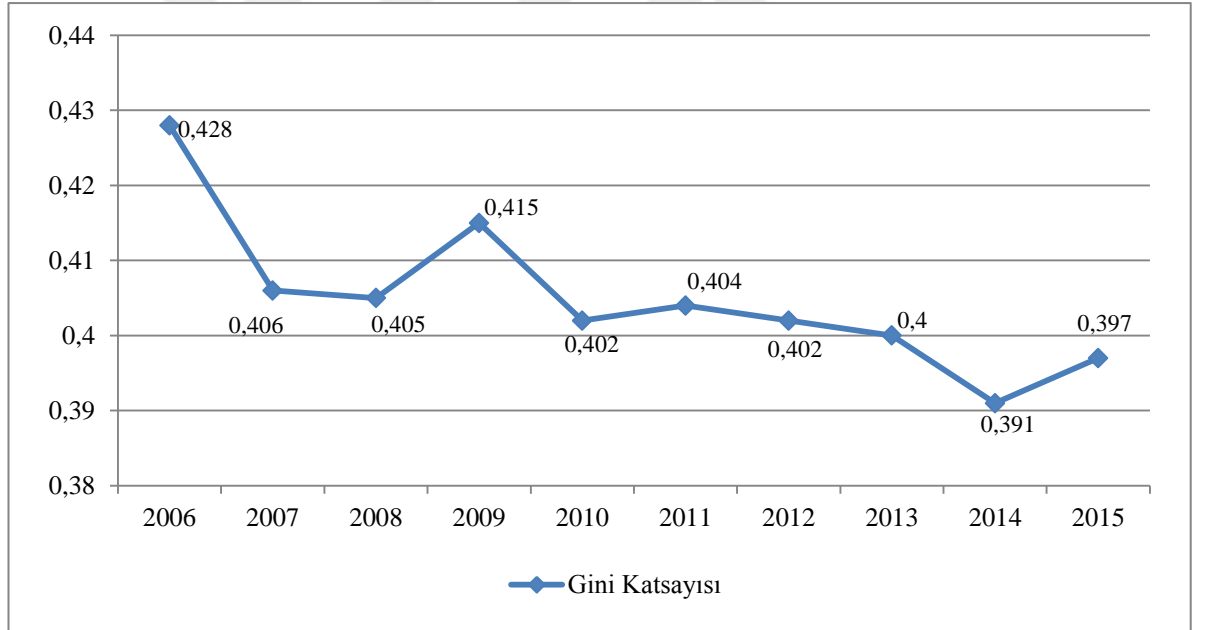
Türkiye genelinde 2009 yılı Şubat ayında işsiz sayısı 2008 yılı Şubat ayına göre 1.1 milyon artarak 3.8 milyona yükselmiştir. 2009'un sonraki aylarında da bu rakamlar yüksek seyrini korumuştur. İşsizlik oranı 2009'un Mart ve Ekim ayları arasında yüzde 15.8 ve 12.8 arasında değişmiştir. Ekim ayında 2008'in aynı ayına göre işsiz sayısı 569 bin artarak 3.3 milyon olmuştur. İşsiz kalan ve satın alma gücü düşen binlerce insan borcunu ödeyemez hale gelmiş ve kanuni takipte olan kredi sayısı artış göstermiştir (Kutlu ve Demirci 2011, s. 130).

4.2 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE’DEKİ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

2008 küresel krizinin sonuçlarından belki de insanları en derinden etkileyen unsurlardan biri, gelir dağılımındaki bozulma ve yoksulluktaki artış olmuştur. Küresel krizin çıkış noktası ABD’deki emlak balonunun patlamasıdır. Ardından gelen likidite krizi tüm dünyaya yayılarak reel sektörlere sıçramış, üretimin azalmasıyla birlikte işten çıkarılmalar başlamış ve hanehalkının gelir düzeyi düşmüştür.

Gelir dağılımı ve yoksulluk ifade edilirken Gini katsayısı ve Lorenz eğrilerinden faydalanılmaktadır. Gini katsayısı bir Lorenz eğrisi ölçütüdür ve 0 ila 1 arasında değer alır. Katsayının 1’e yaklaşması eşitsizliğin arttığını, 0’a yaklaşması ise daha eşit bir gelir dağılımı olduğunu gösterir (Aktan ve Vural 2002, s. 16).

Şekil 4.5: Türkiye’nin Gini katsayıları

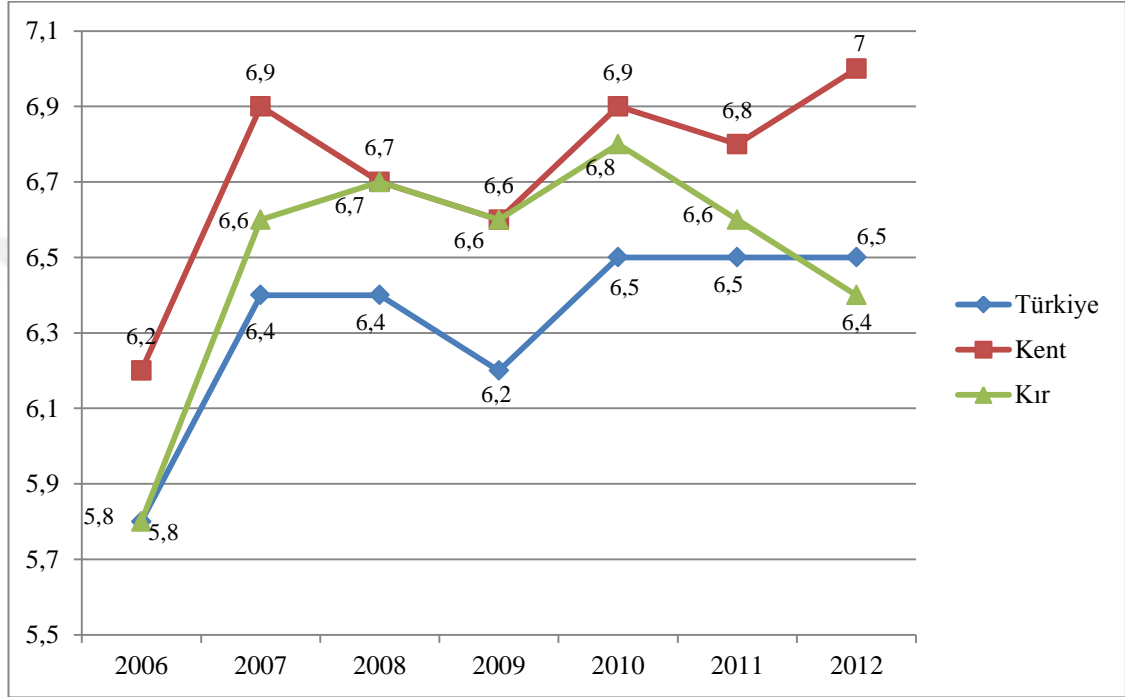

Kaynak: TÜİK, 2017b,

Şekil 4.5’te Türkiye’nin 2006 ve 2015 yılları arasındaki TÜİK verilerine göre Gini katsayısı değişimleri verilmiştir. Şekil incelendiğinde Türkiye’nin Gini katsayılarında yıldan yıla dalgalanmalar olduğu görülmektedir. 2006 yılında 0,428 seviyelerindeyken düşüş eğilimine girmiş, ardından küresel krizin Türkiye’ye etki etmeye başladığı yıl olan 2009’da tekrar yükselerek 0,415 seviyesine çıkmıştır. Daha sonra çeşitli önlemler

neticesinde 2010 yılı itibariyle düşüş trendine girmiştir. 2014 yılında ise 0,391 gini katsayısı ile son on yılın en düşük seviyesini görmüş, ancak 2015 yılında bir miktar artış göstermiştir.

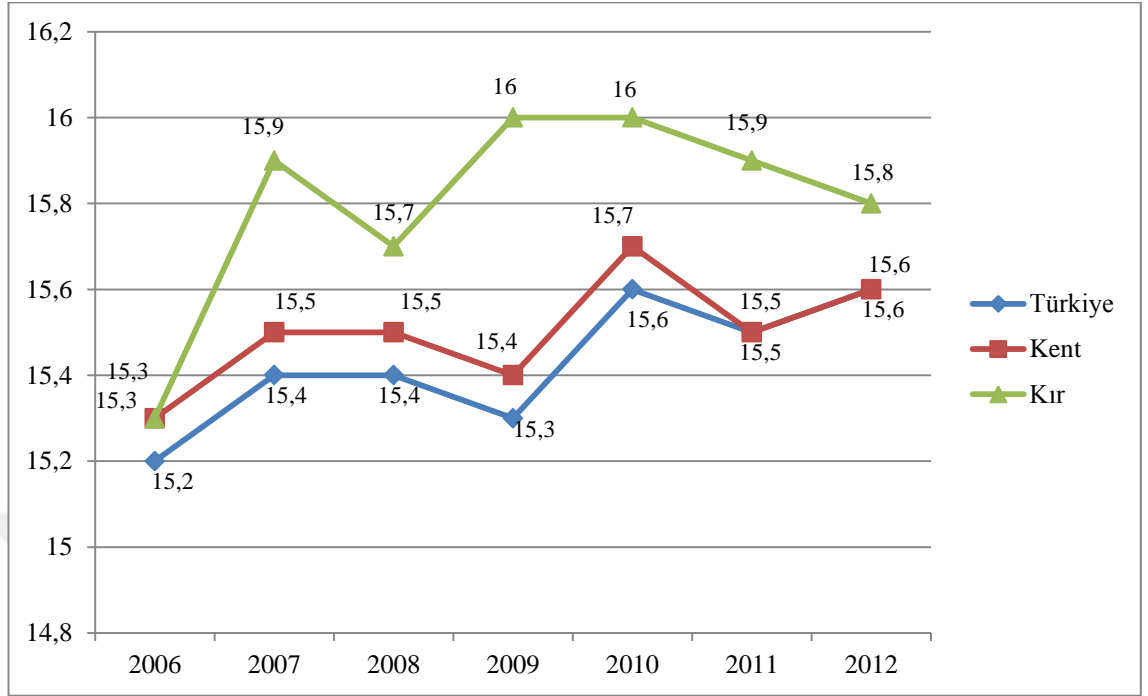
Şekil 4.6: En yoksul yüzde 20'lik kesimin gelirinde değişim (%)

Kaynak: TÜİK, 2017c

Şekil 4.6'da 2006 ve 2012 yılları arasında en yoksul yüzde 20'lik kesimin gelir dağılımında yaşanan değişim görülmektedir. 2006 yılında Türkiye genelinde yoksul kesimin toplam gelirden aldığı pay artış göstermiştir. Krizin yaşandığı 2008 ve 2009 yıllarında belirgin bir düşüş söz konusu olsa da, 2010 yılında toparlanma süreciyle birlikte yükselişe geçmiştir. Krizin en etkili olduğu 2008 ve 2009 yıllarında kentte yaşayan kesimin gelirinin kırsalda yaşayan kesimin geliriyle eşit olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde 2010 yılından sonra yoksul kesimin gelirden aldığı pay üç yıl boyunca sabit bir şekilde ilerlemiştir.

Şekil 4.7: Üçüncü yüzde 20'lik kesimin gelirinde değişim (%)

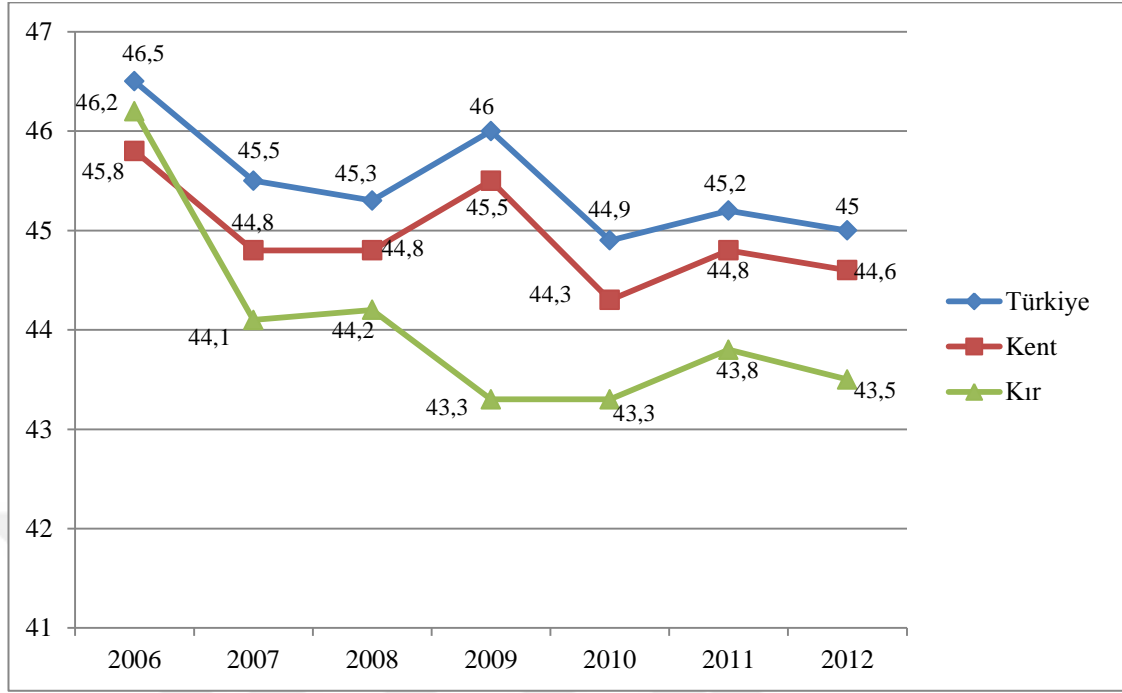

Kaynak: TÜİK, 2017c

Üçüncü yüzde 20'lik kesim olarak adlandırılan, toplam gelirden orta seviyede pay alan kesimin gelirindeki yüzdelerdeki değişim Şekil 4.7'de verilmiştir. Türkiye geneli ve kentte yaşayan kesimin verileri birbirine paralel ilerlemiştir. 2009 yılında Türkiye ve kenttin gelirden aldığı payda bir düşüş görülürken, kırsal kesimde yaşayanların toplam gelirden aldıkları pay yüzde 16 oranında yükselmiştir. Kırsal kesimde 2007 yılında artış gözlemlenirken, kriz sonrası dönemde ise negatif bir ivme kazanmıştır.

Gelirden aldığı pay en şiddetli şekilde değişkenlik gösteren kesim ise en zengin yüzde 20'lik kesimdir. Şekil 4.8'de Türkiye'nin en zengin yüzde 20'lik kesiminin gelirindeki yüzdelerdeki değişimler verilmiştir. Bu kesimin gelirleri 2007 ve 2008 yıllarında düşüş göstermiş, ancak krizin diğer kesimleri en çok etkileyen yıl olan 2009'da bu kesimin gelirden aldığı pay 0,6 puan artmıştır. Toparlanma yılı olan 2010'da sert bir düşüş yaşanmış, sonraki yıllarda ise aşırı oranlı değişim görülmemiştir. Kentte yaşayan kesimin gelirindeki değişim Türkiye ile paralellik gösterirken, kırsal kesimin toplam gelirden aldığı pay 2007 yılında keskin bir düşüş yaşamış, 2009'da ise Türkiye geneli ve Kentte yaşayan kesime göre zıt yönde ilerleyerek düşüşe geçmiştir.

Şekil 4.8: En zengin yüzde 20'lik kesimin gelirinde değişim (%)

Kaynak: TÜİK, 2017c

Krizin Türkiye'yi en çok etkileyen 2009 yılından önce ve sonra orta ve düşük gelirli kesimlerin lehine, yüksek gelirli kesimin ise aleyhine; 2009 yılında ise yüksek gelirli kesimin lehine, düşük ve orta gelirli kesimin aleyhine gelir dağılımında değişiklik olduğu söylenebilir. TÜİK verileri dikkate alındığında 2006 ve 2012 yıllarında en yoksul yüzde 20'lik kesimin geliri yüzde 0.75, üçüncü yüzde 20'lik kesim yüzde 0.43 artarken, en zengin yüzde 20'lik kesimin gelirden aldığı pay yüzde 1.48 düşmüştür (Uğurlu 2014, s. 215).

Küreselleşen dünyada krizin zincirleme etkisinden kaçabilmek pek mümkün olmamıştır. Talebin ve üretimin azalması dolayısıyla işyerlerinin kapasite küçülmesine gitmeleri gerek şirket sahiplerinin karlarında azalmaya, gerekse işten çıkarılanların gelirlerinde azalmaya neden olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak toplum giderek yoksullaşmaya başlamış ve ülkenin makro ve mikro bileşenlerini etkilemiştir. Talebi arttırmak için bankalar kredi satmaya başlamış ve geliri azalan insanlar kredi alarak talebi arttırmışlardır. Ancak toplumu borçlandırarak talep yaratılmış ve insanlar borçlarını ödeyemeyince bankaların takipteki kredi oranları artmıştır.

4.3 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE’DEKİ SOSYAL ETKİLERİ

4.3.1 Özelleştirme Faaliyetlerinin İşsizliği Arttırması

Özelleştirme, kamu mülkiyetinin kısmen veya tamamen özel sektöre devri anlamına gelmektedir. Ülkemizde ise devletin tekelindeki Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin (KİT) özel sektöre devri olarak tanımlanabilir (Özbek 2007, s. 4).

2005 yılından sonra özelleştirmeden büyük gelirler elde edilmiştir. 2005 ve 2006 yıllarında 8.2 ve 8.1 milyon dolar özelleştirme geliri sağlanırken; 2007 yılında bu rakam 4.3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise özelleştirme geliri 6.3 milyon dolardır. Özelleştirme çalışmalarının, özelleştirilen her KİT’te karlılığın artmadığı, bazılarında olumlu gelişmeler olurken bazılarında ise durumun kötüye gittiği görülmüştür. Özelleştirilen kurumlarda yoğun işten çıkarmalar yaşanmış ve işsizliğe neden olunmuştur (Özbek 2007, ss. 6-8).

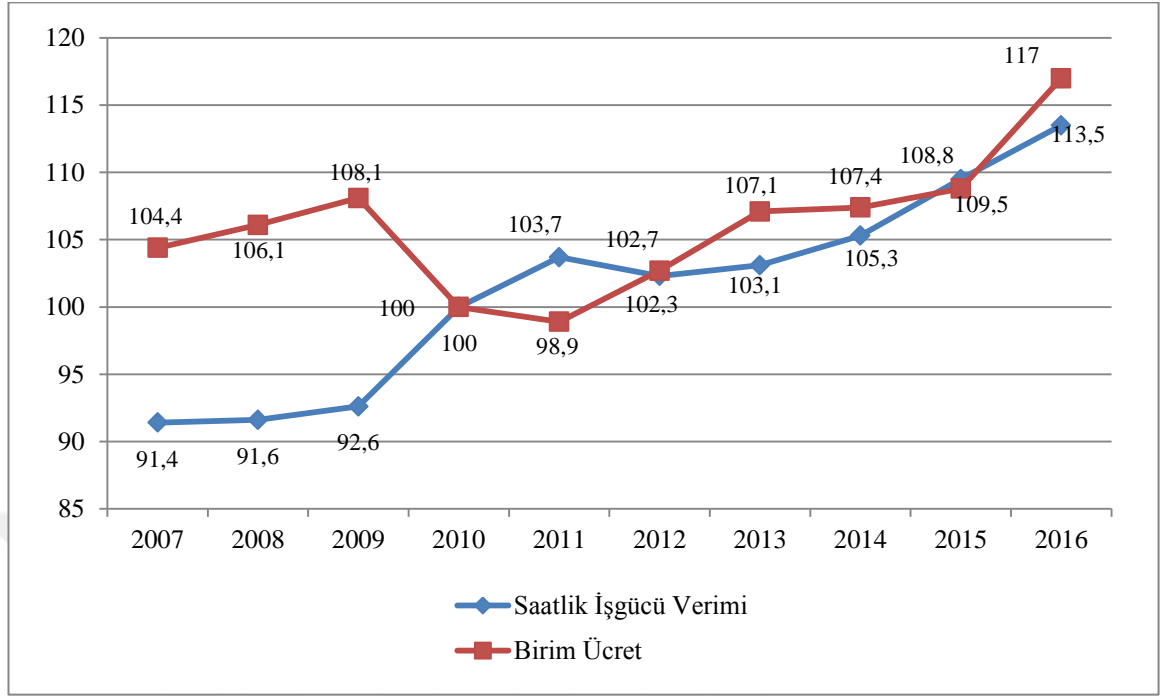
Özelleştirme faaliyetleri, kriz dönemini de içine alan 2004 ve 2010 yılları arasında en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu sayede devlete gelir sağlanırken, işsizlik de artmaya başlamış; özelleştirmeler nedeniyle 22 bin kişi işsiz kalmıştır (İSMMM 2010, s. 369). Özelleştirme faaliyetleri sonucunda işsiz kalan kesim azımsanamayacak kadar fazladır. Ayrıca KİT’lerde veya devlet kontrolünde olan diğer kurumlarda uzun yıllar çalışan, fakat özelleştirildikten sonra işten çıkarılanlar, her ne kadar tazminat ve yasal haklarını alarak işten çıkarıldıysalar da, özel sektörde iş bulmaları zor olduğundan, bu anlamda bir mağduriyet yaşamışlardır.

Bir diğer bakış açısı ise, özelleştirme öncesinde verimsiz ve zararına çalışan KİT veya devlet kontrolündeki kurumlar, özelleştirmeye birlikte optimum personel sayısı ile maksimum verim elde etmişlerdir. Bu da uzun yıllardır süregelen devlet kadrolarında gereksiz işgücünün ayıklanması ve kaynakların verimli kullanılmasını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında özelleştirme oldukça gerekli ve mantıklı bir adımdır.

4.3.2 Reel Ücretlerin Azalması ve İnsan Kaynakları Verimliliğinde Düşüş

Genel olarak bütün krizlerde olduğu gibi, 2008 krizinde de reel ücretlerin düştüğü görülmektedir. Ekonominin girdiği darboğaz neticesinde ucuz emek stratejisi uygulanmak durumunda kalmıştır.

Şekil 4.9:Sanayide birim ücret ve saatlik işgücü verimi

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017

Şekil 4.9’da 2007 ve 2016 yılları arasında sanayide birim ücret ve saatlik işgücü verimi verilmiştir. Krizin etkilediği yıl olan 2009’a kadar artan reel ücretler, küresel krizin etkisiyle 2011’e kadar hızla düşmüştür. Tekrar 2007’deki seviyeye gelmesi 2013 yılında gerçekleşmiştir. 2007 ve 2016 yılları arasında işgücü verimliliği ise yaklaşık 22 puan artmıştır. Başbakanlığa bağlı Türkiye Yatırım destek ve Kalkınma Ajansı, 2007-2010 yılları arasında işgücü verimlilik artışının reel ücretlerin gerisinde kalmasını, aşağıdaki ifadeler ile belirterek, genç işgücü hakkında bilgi vermiştir (T.C. Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, 2014).

“Farklı sektörlere dağılmış genç işgücü, yatırımcılara sunulan fırsatların zenginliğini yansıtmaktadır. Türkiye aynı zamanda işçi ücretlerinin yanı sıra, verimlilik açısından da oldukça rekabetçidir. Ülkenin işçi verimliliği, reel birim ücretlerde gözlenen düşüşle birlikte istikrarlı bir şekilde artış kaydetmiştir.”

Reel ücretlerin azalması refah seviyesinin gerilemesine de neden olmuştur. Kriz dönemi sonrasında toparlanma sürecinde gelir seviyesi ve büyüme oranlarındaki artışın ülkedeki refah düzeyine fazla etki etmediği görülmektedir. Bu durum, toplumun belli gelir seviyesi üzerindeki kesime kaynakların aktarıldığını, diğer bir ifadeyle zenginlerin daha da zenginleştiğini, yoksulun ise yerinde saydığını göstermektedir.

4.3.3 Genel İşsizlik Etkisi

İşsizlik sorunu, Türkiye’de sadece kriz dönemlerinde değil, Türkiye’nin genel bir sorunu olarak uzun yıllardır var olan bir olgudur.

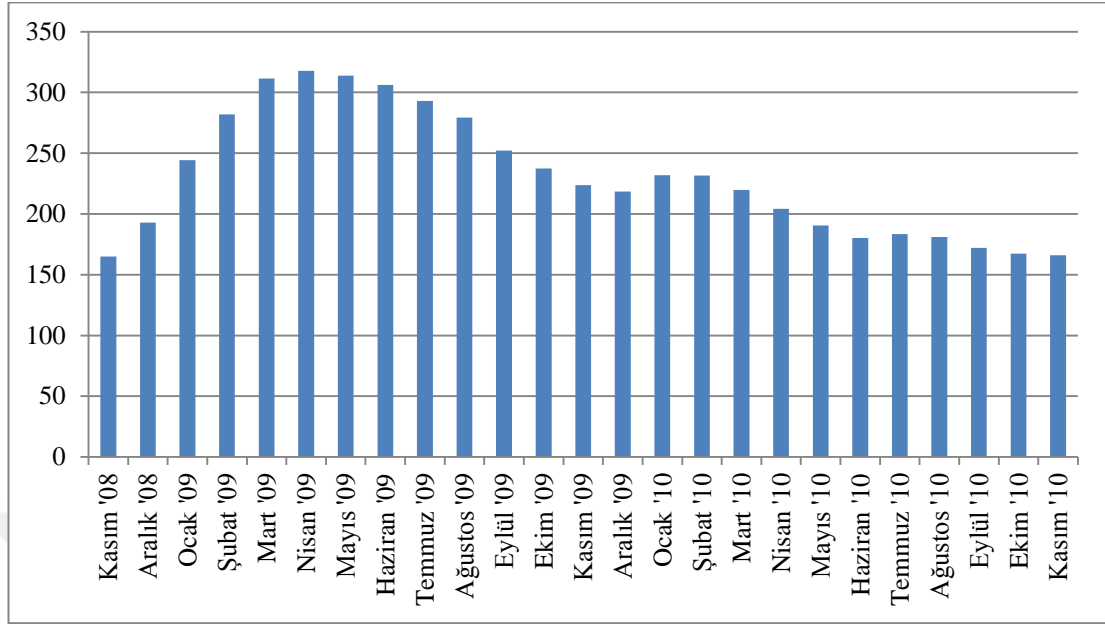
Kriz öncesi dönemde Türkiye’ye sermaye girişleri olmuştur. Bu dönemde kişi başına düşen GSYH büyük oranda artış göstermiştir. Ancak bu büyüme oranları istihdam yaratmamış ve işsizlik oranları git gide artmaya devam etmiştir. İnşaat, turizm ve tekstilde canlanma ile birlikte 2005 ve 2007 yılları arasında işsizlik oranı yüzde 10 seviyesinde kalmış, ancak 2008 sonlarına doğru tekrar artış göstermiştir (Şahin 2009, s. 270).

Kriz döneminde genç işsizlik, genel işsizliğe oranla daha fazla artış göstermiştir. 2006 yılında yüzde 18.7 olan genç işsizlik oranı, 2007 yılında yüzde 20, 2008’de yüzde 20.5, 2009’da yüzde 25.3, 2010’da ise yüzde 21.7 şeklinde seyretmiştir. 2009 yılında genel işsizlik oranındaki artış 3 puan iken, genç işsizlerde 4.8 puan olmuştur. Gençler işgücü piyasasında daha dezavantajlı durumdadırlar. 2000 yılı sonrası on yıl içerisinde genç işsiz artışının genel işsiz artışının iki katı olarak gerçekleştiği belirtilmektedir (Murat ve Şahin 2011, ss. 99-100).

Küresel gelir seviyesinde azalma görülmesi, turizm faaliyetlerini de negatif yönde etkilemiştir (Özaty 2009, s. 145). Gelir seviyesi düşen insanlar ilk etapta keyfi harcamalarından kısmak zorunda kalmışlardır. Dünya genelinde yaşanan talep daralması neticesinde turizm alanında da krizin etkisi net bir şekilde görülmüş; Türkiye’ye gelen turist sayısında azalma gözlemlenmiştir. Dolayısıyla sektörde çalışan kesim talep eksikliği nedeniyle işsiz kalmıştır. Turistik ürünler üreten firmalar da bu durumdan zarar görerek işten çıkarma yoluna gitmişlerdir.

Şekil 4.10’da 2008 ve 2010 yıllarına ait işsizlik sigortası ödemelerinin kaç kişiye verildiğiyle ilgili veriler yer almaktadır. Küresel krizin Türkiye’yi en çok etkilediği yıl olan 2009 yılında işsizlik ödeneğinden yararlanan kişi sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Daha sonra toparlanma sürecine geçilmesiyle birlikte işsizlik ödeneği alan kişi sayısında azalma görülmüş, ancak kriz öncesi döneme göre yüksekte seyretmeye devam etmiştir. Bu da işsizliğin giderek artan bir sorun olmaya başlamasının bir göstergesidir.

Şekil 4.10: İşsizlik sigortası ödemeleri (bin kişi)

Kaynak: İŞKUR, 2010

4.3.4 Eğitim Alanına Etkisi, Sağlık Harcamalarındaki Değişimler ve İnsani Gelişime Katkısı

Eğitim, ülkelerin kalkınmasında ve refah düzeylerinin artmasında önemli bir role sahiptir. Eğitimli bireyler kalkınmayı destekleyerek nitelikli işgücü sağlarlar. Diğer taraftan eğitim sayesinde tüm sektörlerde dünya trendini takip etme, geliştirme ve üretim sürecine aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Eğitim durumunun iyileştirilmesi, bireylerin verimliliklerini artırarak iş bulmalarını kolaylaştırır ve aynı zamanda daha iyi şartlarda çalışmalarını sağlar (Çalışkan ve diğerleri 2013, s.30). Eğitim, kapasiteyi arttırdığı için kalkınmayı oluşturur. Gelir ve kapasite yoksulluğunun temel nedeni eğitim imkanlarından mahrum olmaktır (Kabaş 2014, s. 20). Bu yönleriyle bakıldığında, eğitim seviyesinin yükseltilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksullukla mücadele aracı olarak görülmektedir.

Yıllar boyu eleştirilen Türk eğitim sisteminde, işsizlik sorunu ile yakından alakalı olan pek çok yapısal sorun bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı, zorunlu eğitimin kısa süreli oluşu, hayat boyu eğitim sistemine vatandaşları dahil etmede yetersizlik, kaliteli eğitimden düşük sayıda öğrencinin faydalanabilmesi, işgücü piyasalarıyla eğitim

kurumları arasındaki arz-talep dengesinin kurulamamasıdır (Murat ve Şahin 2011, s.131).

2004-2005 ve 2014-2015 öğretim yılı arası okullaşma oranları Tablo 4.2’de verilmiştir. 2007-2008 öğretim yılına kadar az miktarda artış gösteren okullaşma oranı, 2007-2008 öğretim yılında yüksek oranlı artış göstermiştir. Krizin Türkiye’yi etkileyen yıl olan 2008-2009 öğretim yılında bir miktar düşüş yaşanmıştır. Aynı yıl, yükseköğretim oranlarında artış görülmektedir. Yıldan yıla artışlar dikkate alındığında en fazla yükseköğretim okullaşma oranında artış olduğu gözlemlenmektedir. Rakamsal veriler göz önünde bulundurulduğunda, küresel kriz olgusunun Türkiye’de eğitim sistemini etkilediği söylenemez.

Tablo 4.2: Okullaşma oranı (%)

Öğretim Yılı	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim
2004-2005	89.66	54.87	16.60
2005-2006	89.77	56.63	18.85
2006-2007	90.13	56.51	20.14
2007-2008	97.37	58.56	21.06
2008-2009	96.49	58.52	27.69
2009-2010	98.17	64.95	30.42
2010-2011	98.41	66.07	33.06
2011-2012	98.67	67.37	35.51
2012-2013	98.86	70.06	38.50
2013-2014	99.57	76.65	39.89
2014-2015	96.30	79.37	39.49

Kaynak: TÜİK, 2017d

Geçmişte Türkiye’de uygulamada zorlanılan, içeriğinde gereksiz prosedürler barındıran, tüm vatandaşlara ulaşmayan, dağınık bir sağlık sistemi mevcuttu. Sağlık sektöründe yaşanan sorunlara uzun yıllar çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Sağlık hizmetinin özellikle yoksul kesime ulaşmaması söz konusu olduğu için devlet, sağlık hizmetini ödeme gücü olmayan vatandaşları Yeşil Kart sistemine dahil ederek onların tedavi masraflarını karşılamış ve güvence altına almıştır.

Yeşil Kart'a sahip olan vatandaşlara yalnızca devlet hastanelerinden faydalanarak, doktorun yazdığı ilaçlardan sadece hastane içinde varolan eczanelerden temin edilebilen ilaçları alma hakkı tanınmıştır. Hastalar hastane içinde bulunmayan ilaçları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik (SYDT) Fonu'na başvurarak temin edebilmekteydi. Ancak ilçelerde fon bütçesinin önceden belli olmaması ya da bütçenin bölünerek farklı alanlarda kullanılması gibi sebeplerle ilaç temini mümkün olmamıştır (Buğra ve Keyder 2003, s.39).

1993 ve 2009 yılları arasında yapılan bir araştırmada, bu yıllarda işsizlik oranlarındaki yükseliş ile Yeşil Kart sahibi vatandaş sayısındaki artışın doğru orantılı olduğu görülmüştür. Ayrıca Yeşil Kart uygulamasındaki artışla birlikte suç oranlarının azalan bir ivmeyle ilerlediği tespit edilmiştir. Milli gelirin pozitif yönde ilerlemesiyle Yeşil Kart'lı vatandaş sayısı arasında bir ilişki kurulamamıştır. Bu durum, gelir dağılımında adaletsizlik olarak değerlendirilmiştir (Kaya ve Bozkurt 2011, s.138).

Tablo 4.3: Sağlık harcamaları (milyon TL)

	Devlet Hastaneleri	Özel Hastaneler
2006	30.116	13.953
2007	34.530	16.374
2008	42.159	15.580
2009	46.890	11.021
2010	48.482	13.196
2011	54.580	14.028
2012	58.785	15.404
2013	66.228	18.162
2014	73.382	21.368
2015	82.121	22.446

Kaynak: TÜİK, 2017e

Türkiye'de 2006 ve 2015 yılları arasındaki sağlık harcamaları Tablo 4.3'te verilmiştir. Verilen yıllarda devlet hastanelerinde yapılan sağlık harcamalarının, özel hastanelerden daha fazla olduğu görülmektedir. Devlet hastanelerinde harcamalar yıldan yıla artarken, 2008 yılında bir önceki yıla göre daha fazla bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Küresel krizin sosyal yaşamı ve gelir seviyesini etkilemesi sebebiyle özel hastanelerdeki sağlık harcamaları 2008 ve 2009 yılında düşüşe geçmiştir. Bu da aynı yıllarda devlet hastanesi harcamalarının artmasını açıklayan bir durumdur. Gelir düzeyi krizden ötürü negatif yönde etkilenen insanlar, özel hastane imkanlarından vazgeçmişlerdir. Aynı zamanda bu durum, refah seviyesinin olumsuz etkilendiğinin bir göstergesidir.

1987 yılında yürürlüğe giren bir uygulamayla birlikte hastanelerin özel kurumlar gibi işletilerek, toplam gelirden doktorlara pay verilmesi sistemi getirilmiş, bu dönemde tedavi masraflarını karşılayamayan vatandaşların hastanelerde rehin tutulması gibi olaylar yaşanmıştır (Buğra 2010, s. 213).

Tüm toplumu ilgilendiren ve sağlık sisteminde köklü bir reform olan Genel Sağlık Sigortası'nın (GSS) yürürlüğe girmesiyle, sağlık sektörüne düzenli ve adil bir sistem hakim olmuştur. Yıllarca süregelen Yeşil Kart uygulamasından vazgeçilmesi ve tamamiyle yeni bir sisteme geçişin ilk evrelerinde doğal olarak birkaç sorunla karşılaşmıştır. GSS kapsamında gelir testi yapılarak yoksul vatandaşların primlerini devletin ödemesine yönelik yasanın uygulanmasına geçilmiştir.

2008 küresel krizinin Türkiye'ye sosyal etkilerini anlamak için eğitim ve sağlığın yanı sıra insani gelişme göstergelerini de dikkatlice incelemek gerekmektedir. İnsani Gelişim Endeksi (İGE), insani gelişimin üç temel boyutundaki uzun vadeli değişimi ölçmektedir. Bu üç temel boyut, uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insani yaşam koşullarıdır (UNDP 2013, s. 1).

Tablo 4.4: Türkiye’de muhtelif insani gelişme göstergeleri

	Doğumda ortalama yaşam beklentisi	Eğitim görme süresi beklentisi	Ortalama eğitim görme süresi	Kişi başına GSYH (SAGP \$)	İGE değeri
1980	56.5	7.4	2.9	5.872	0.474
1985	60.1	8.3	4	6.583	0.53
1990	63.1	8.8	4.5	7.960	0.569
1995	66.1	9.5	4.8	8.539	0.598
2000	69.5	10.6	5.5	9.675	0.645
2005	72.1	11.7	6.1	11.320	0.684
2010	73.7	12.9	6.5	12.440	0.715
2011	74	12.9	6.5	13.344	0.720
2012	74.2	12.9	6.5	13.710	0.722
2013	75.0	14.5	7.7	18.074	0.759
2014	75.3	14.5	7.9	18.312	0.764
2015	75.5	14.6	7.9	18.705	0.767

Kaynak: United Nations Development Programme (UNDP), 2016, s.3

Tablo 4.4’e göre doğumda ortalama yaşam beklentisinde, verilen yıllar boyunca artış görülmektedir. Eğitim görme süresi beklentisi ve ortalama eğitim görme süresinde ise küresel krize kadar gelişme yaşanırken, 2010 yılından sonra sabit kalmıştır. Satın alma gücü paritesine (SAGP) göre kişi başına GSYH verileri ise verilen yıllarda artış göstermiştir. 2013 yılı İnsani Gelişme Raporu’nda Türkiye’nin UNDP tarafından değerlendirilmesine göre 1980 ve 2012 yılları arasında Türkiye’nin İGE değeri yüzde 52 olarak kaydedilmiş, ayrıca yıllık ortalama yüzde 1.3 oranında artmıştır. İGE değeri sıralamasında 2011 yılında 92. sıradayken, 2012’de 90. sıraya yükselmiştir (UNDP 2013, s. 2).

5. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye’de gelir dağılımı her zaman gündemde olan ve tartışmalara konu olan bir alandır. Gelir dağılımı eşitsizliği, 1980’li yıllara kadar köy ve kent ayrımı içinde kalmıştır. Köyde yaşayan kesim daima düşük gelir seviyelerindeyken, kentte yaşayan kesim ise her zaman milli gelirden daha yüksek oranlarda pay almıştır.

Bir ülkede sosyal barışın ve refahın sağlanması toplumsal amaçlar içerisinde yer almaktadır. Bunun sağlanması ise büyük ölçüde, gelir dağılımının mümkün olduğu kadar adil olmasına ve asgari gelir seviyesinin belli bir noktanın altına düşmemesine bağlıdır. Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkede toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmazdır. Varolan eşitsizliğin azaltılmasına yönelik olarak, ekonomik büyümeyle paralel bir şekilde asgari gelir seviyesini arttırmak da bu açıdan önemlidir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin iyileştirilmesine yönelik gerek devlet yetkililerinin, gerekse bilim insanlarının birçok görüş ve önerileri bulunmaktadır. Şüphesiz bu görüş ve öneriler, insanların daha eşit şartlarda yaşaması, toplumun huzur ve refahının sağlanması için ortaya atılmıştır.

Ortaya atılan birçok görüş içerisinde Prof. Dr. Ali Akdemir’in girişimcilik üzerine kurduğu model oldukça dikkat çekmektedir. Akdemir’e göre, Türkiye’deki gelir eşitsizliğini minimum seviyeye indirmek için tüm bireylerin girişimci olarak ekonomide yer alması gerekmektedir. Böylece her birey kendi işletmesine sahip olarak, kendisine verilen kadar değil, çabalayıp hakettiği kadar kazanca sahip olacaktır.

Girişimcilik, eldeki kaynakları seferber etme, risk altında harekete geçme olarak tanımlanırken; girişimci ise elindeki finansal kaynakları riske ederek işletmeyi kuran, bu işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesi ve bundan kar elde edebilmesi için gerekli çabayı sarfeden kişi olarak ifade edilebilir. Burada bahsedilen risk kavramı oldukça önemlidir. Zira işletmecilikte kazanmak kadar kaybetmek de mümkündür ve bu durum risk kavramını oluşturur. Eğer girişimcinin girişimi başarılı olursa bundan kazanç (kar)

elde ederken, başarısız olduğu takdirde ise kayıp (zarar) elde edecektir (Akdemir 2014, s. 23).

Girişimcilik, katma değeri yüksek is sahalarından biridir. Girişimciye kazandırdığı maddi ve manevi imkanların yanısıra ödediği vergiler ve yarattığı istihdam ile ülkenin makroekonomik göstergelerine de katkı sağlayan bir alandır. Girişimcilik faaliyetleri, bir ülkenin kalkınmışlık derecesini ve refah düzeyini göstermesi açısından oldukça önemlidir (Akdemir 2014, s.67).

Bir girişimcinin en temel özelliği başkalarının aklına gelmeyecek olan fırsatları değerlendirmesi ve risk iştahıdır. Risk almaktan çekinmez ve sürekli yeni fikirler peşinde koşar. Günümüzdeki girişimci adaylarının korktuğu nokta da budur. Kaybetme korkusu sebebiyle birçok proje sadece fikir aşamasında kalmaktadır. Oysaki biraz cesaret ile risk alınarak projeler hayata geçirilse, kurulan işletmeler başarılı olacak ve bunun sonucunda işsizlik oranlarında azalmaya kadar giden olumlu etkiler yaratacaktır. Dolayısıyla kişilerin gelirlerinde bir artış gözlemlenecek ve bu durum kişilerin refah düzeyinde iyileşmeye neden olacaktır.

Günümüzde genç işsizlerin oranlarına bakıldığında, büyük çoğunluğun üniversite mezunlarından oluştuğu görülmektedir. Üniversiteden yeni mezun olan gençlerin geneli bir dizi sınava girerek devlet veya özel sektörlerde çalışmak için çabalamaktadırlar. Biraz şanslı olanlar bu aşamaları geçerek maaşlı çalışan birer işçi olarak hayatlarına devam etmektedirler. Her ne kadar 'beyaz yaka' olarak adlandırılrsa da, bir yöneticiye veya bir patrona bağlı olarak çalıştıklarından, genel tanım itibariyle işçi konumundadırlar. Oysaki üniversite mezunları başta olmak üzere tüm genç nüfus girişimci olarak kendi işletmelerine sahip olsalar, hem bağımsız çalışmanın verdiği hazzı ulaşmış olurlar, hem de katma değeri yüksek işler yaparak ekonomiye ve işsizlik sorununa, dolayısıyla gelir dağılımındaki eşitsizliğin ortadan kalkmasına katkı sağlamış olurlar.

Çağın gerektirdiği birey, sadece kendisine verilen işi değil, fazlasını yapmaya çabalayan, bunu yaparken de aynı zamanda topluma karşı bireysel bir sorumluluk hisseden bireydir. Üniversitelerin klasik işlevi olan özel veya kamu sektörlerine insan kaynağı yetiştirmenin ötesine geçerek ülkeye katma değer ve toplumsal fayda sağlamaya çalışan,

kişisel gelişim hedefleyen, kendisine verilenle yetinmeyerek her zaman fazlasına ulaşmayı amaçlayan girişimci bireylerin yetişmesi gerekmektedir. Girişimci sayısının fazla olması ülkenin kalkınması ve refah düzeyinin artışı demektir.

Ülkemizde girişimci sayısı diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça azdır. Bu durum, dünya çapında ülkemizi tanıttacak bir markanın bulunmamasıyla ilintilidir. Bugün dünyada hemen hemen herkesin bildiği ve kullandığı markalar, geçmişte küçük bir atölyede ve hatta evin garajında icat edilmiş; sonrasında büyük ölçeklere ulaşarak binlerce kişiye istihdam olanağı sağlamışlardır. Ayrıca ülkeye katma değer sağlayarak, ekonominin daha güçlü hale gelmesine, kalkınmaya ve refah artışına katkıda bulunmuşlardır. Türkiye’de de bu tarz dünya ölçekli firmaların sayılarının artmasına ihtiyaç vardır. Bu konuda özellikle gençler teşvik edilmeli ve cesaretlendirilmelidir. Girişimciliğin özendirilmesi adına medya kuruluşlarının girişimcilik ana konulu programlar hazırlaması gençlerde yeni bir zihniyet oluşmasına yardımcı olacaktır. İnsanların da artık gereksiz gündelik olayları bir kenara bırakarak, yeni iş fikirleri bularak kendine, ülkeye ve insanlara nasıl fayda sağlayabileceklerini düşünmeleri gerekmektedir.

Girişimcilik yaygın bir hale gelerek ülkenin baş unsurlarından biri olursa eğer, işsizliğin çözümü, dolayısıyla kesimler arası gelir farkı uçurumu ortadan kalkar. İşsizlik sorununu ise yine işsiz kesim çözmüş olur. Kendine güvenen başarılı bireyler, kendi ayakları üzerinde durarak, devlete yük olmak yerine ülkesine vergi ödeyerek, istihdam sağlayarak katkıda bulunan bireyler haline gelirler.

Kendine çalışan girişimci bireyler, sadece girişimciye adaletli olan piyasadan emeklerinin tam karşılığını almış olacaklar ve böylelikle mutlak gelir adaleti sağlanacaktır. Ayrıca kendine çalışan kişiler üretkenliği ve verimliliği arttıracaklardır.

6. SONUÇ

Ekonomik krizlerin bir ülkede veya sektörde başlayarak, tüm ekonomiye veya dünyaya yayılması için pek çok sebebin bir araya gelmesi gerekmektedir. Ekonomik krizlere, her zaman finansal sistemdeki bozulmalar sebep olmaz. Savaş durumu ve doğal afetler gibi olaylar karşısında da ülke ekonomileri zarar görebilmektedir. Ayrıca yönetim biçimi, dışa bağımlılık, üretim düzeyi, eğitim seviyesi gibi sebepler de krize zemin hazırlayan ve oluşumuna katkı sağlayan unsurlardandır.

Dünya genelinde küreselleşmenin etkisiyle yaşanan kaynak transferleri, kriz oluşumuna elverişli ortam hazırlamaktadır. Küreselleşme olgusunu bir fırsat olarak değerlendirmek isteyen ülkelerde genellikle büyük veya küçük çaplı krizler yaşanmıştır. Son yıllarda en fazla etkiye sahip olan kriz 2008 yılında ABD’de yaşanan ve tüm dünyaya yayılan küresel krizdir.

Kapitalizmin kaçınılmaz bir sonu olarak değerlendirilen 2008 küresel krizi, sadece mortgage krizi olarak değerlendirilmemelidir. Gayrimenkul piyasasında başlamış olmasına rağmen kısa sürede finansal piyasalara da sirayet etmiştir. Küresel krizin bu derece büyük çapta gerçekleşmesi, finansal piyasaların etkin denetlenmemesiyle alakalıdır. Çünkü kriz döneminin birkaç yıl öncesine bakıldığında, ABD’de aşırı bir likidite bolluğu dikkat çekmektedir. Gelirinden fazla harcama yaparak ve bunları kredi ile finanse eden kişi veya kurumların yanı sıra, geri ödeme gücü olmayanlara değişken ve yüksek faiz oranlarıyla kredi verenler de krizin küresel boyut kazanmasında önemli role sahiptirler.

Küresel kriz Türkiye’ye borsa kanalıyla giriş yapmıştır. Ancak Türkiye’nin finansal piyasaları krizin aşırı etki gösterebileceği kadar derin olmadığı için reel sektör krizden daha fazla zarar görmüştür. Krizin yıkıcı etkilerinden biri olarak büyüme hızı yavaşlamıştır. Üretim seviyesi düştüğü için işsizlik artış göstermiştir. Ayrıca nakit sıkıntısı çeken bankalar ve kredi veren kuruluşlar nedeniyle, yatırım yapacak olanlar yeterli kredi desteği alamadığı için yatırımlar azalmış, bu durum işsizlik rakamlarının negatif yönde seyretmesine neden olmuştur.

2008 kriziyle birlikte dünya ekonomisi, talep daralması sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Kriz öncesi dönemde likidite fazlalığı sebebiyle tüketimde aşırıya kaçılmış,

kriz etkisini göstermeye başladığında ise finansal kuruluşların iflas etmesiyle birlikte piyasaya duyulan güven azalmıştır. İşsizlik başta olmak üzere çeşitli sebeplerle hanehalkının geliri azalmış, bu sebeple talepte de bir azalma görülmüştür.

Ülkeler bazında bakıldığında ise küreselleşme olgusu sayesinde ülkeler arası ticaret çok büyük hacimlerde gerçekleşmektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomiler, çoğunlukla uluslararası şirketlerin üretim kısmını gerçekleştirdikleri için aslında krizden sosyal anlamda en çok etkilenen kesim olmuştur. Dünya genelinde yaşanan talep daralması sonucu üretim de azalmıştır. Bazı uluslararası firmalar, üretim ayağını gerçekleştirdikleri ülkelerden çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu durum birçok insanın işsiz kamasına sebep olmuştur.

Türkiye’de ekonominin dışa açık oluşu, gelişmiş dış ticaret mekanizması ve coğrafi konumu sebebiyle küresel krizden etkilenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Diğer gelişmekte olan ülkelerle benzer olarak, üretimde azalma görülmüştür. Ancak reel sektörün kötüye gitmesi ve üretimde azalma gibi sorunlara rağmen 2008 küresel krizi sonrası Türkiye ekonomisi büyümeye devam etmiştir. Bu da kaynakların üst seviye gelir gruplarında toplanmasına neden olarak, yoksul kesimi daha da yoksullaştırmıştır. Diğer bir ifade ile gelir eşitsizliğine ve toplumda kutuplaşmaya neden olmuştur.

Küresel kriz sonrası, reel ücretlerde de negatif bir hareket görülmektedir. Kriz ortamında işlerini kaybetmek istemeyen insanlar, aynı ücret seviyesinde daha fazla çalışmaya veya maaşlarının düşürülmesine razı olmuşlardır. Aynı şekilde firmalar da deneyimli işgücüne fazla ücret ödemektense, yeni eleman tercih ederek giderlerini azaltma yoluna gitmişlerdir. Ekonominin kötüye gitmesi ve belirsizlik durumunda insanlar, işsiz kalmaktansa düşük ücrete çalışmayı kabul etmişlerdir.

Gelir seviyesindeki düşüşle birlikte küresel kriz sonrası dönemde, sağlık sektöründe de dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye’nin sağlık harcamaları verileri incelendiğinde 2009 yılıyla birlikte özel hastanelerde yapılan harcamalarda düşüş görülmektedir. Aynı yıl devlet hastanelerinde yapılan harcamalar ise artmıştır. Bu veriler ışığında, kişilerin gelir seviyesindeki azalmanın, sağlık harcamalarını doğrudan etkilediği söylenebilir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi ve ülkenin kalkınması için eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Krizin etkilerini en aza indirmek ve hatta krizi bir fırsata çevirerek bu durumdan fayda sağlamak için ekonomi alanı başta olmak üzere, siyaset ve mühendislik alanlarında çok iyi eğitilmiş bireylerin yetişmesi, Türkiye'nin refah seviyesini arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akman, C., 2010. *Marksist kriz kuramları ışığında küresel kriz*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Akdemir, A., 2014. *Yeni ekonomide ve yeni dünyada işletmecilik*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Balkan, N., 1995. *Kapitalizm ve borç krizi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Buğra, A., 2010. *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durmuş, M., 2009. *Kapitalizmin krizi-2008 krizinin eleştirel çözümlemesi*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Eğilmez, M., 2008. *Küresel finans krizi*. 12. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kabaş, T., 2014. *Türkiye’de yoksulluk ve gelir dağılımı*. Adana: Akademisyen Kitabevi.
- Kazgan, G., 2013. *Türkiye ekonomisinde krizler (1929-2009) “Ekonomi-Politik” açısından bir inceleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kırım, A., 2009. *Krizden nasıl çıkarız?*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Mishkin, F.S., 2004. *The economics of money, banking and financial markets*. 7th Edition. Boston: Pearson Addison Wesley.
- Özatay, F., 2009. *Finansal krizler ve Türkiye*. 5. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- Parasız, İ., 1999. *Modern ansiklopedik ekonomi sözlüğü*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sönmez, C., 2009. *Küresel krizin çıkış kaynağı: Mortgage kredileri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Şahin, H., 2009. *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Uludağ, İ ve Arıcan E., 2003. *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Der Yayınları.

Sürelî Yayınlar

- Afşar, M., 2011. Küresel kriz ve Türk bankacılık sektörüne yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. **6**, (2), ss.143-171.
- Aktan, C.C. ve Şen, H., 2001. Ekonomik kriz: Nedenler ve çözüm önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*. **2**, (42), ss. 1225-1230.
- Altıntaş, H., 2004. Bankacılık krizleri, nedenleri ve ekonomik maliyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (22), ss. 39-61.
- Bajari, P., Chu C.S. & Park M., 2008. An empirical model of subprime mortgage default from 2000 to 2007. *NBER Working Paper*. (14625), ss. 1-60.
- Çakmak, U., 2007. Kriz modelleri çerçevesinde Türkiye 2001 finansal krizinin değerlendirilmesi. (9), ss. 81-101.
- Çalışkan, Ö.V., 2003. Uluslararası finansal krizler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*. **14**, (44-46), ss. 225-240.
- Çalışkan, Ş., Karabacak M. & Meçik O., 2013. Türkiye’de eğitim-ekonomik büyüme ilişkisi: 1923-2011 (Kantitatif bir yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi*. **11**, (21), ss: 29-48
- Danışoğlu, A.Ç., 2007. Para Krizleri: Türkiye’de yaşanmış krizlerin değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2), ss. 1-11.
- Delice, G., 2003. Finansal krizler: Teorik ve tarihsel bir perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (20), ss. 57-81.
- Demir, F., Karabıyık A., Ermişoğlu E. & Küçük A., 2008. ABD mortgage krizi. *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu*. (3), ss. 1-106.
- Erdönmez, P.A., 2009. Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi. *Bankacılar Dergisi*. (68), ss. 85-101.
- Erkekoğlu, H. ve Bilgili E., 2005. Parasal krizlerin tahmin edilmesi: Teori ve uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. (24), ss. 15-36.

- Erol, M., 2010. Ekonomik kriz ve KOBİ'ler. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. **5**, (1), ss. 165-181.
- Ersan, İ. ve Günay, S., 2009. Kredi riski göstergesi olarak kredi temerrüt swapları (CDSs) ve kapatma davasının Türkiye riski üzerine etkisine dair bir uygulama. *Bankacılar Dergisi*. **20**, (71), ss. 3-22.
- Goodhart, C.A.E., 2008. The background to the 2007 financial crisis. *Springer-Verlag Forum*. (4), ss.331-346.
- Gorton, G.B., 2008. The subprime panic. *NBER Working Paper Series*.ss. 1-38.
- Hemmelgarn, T. and Nicodeme G., 2010. The 2008 financial crisis and taxation policy. *Cesifo Working paper*. (2932), ss. 1-41.
- Kaminsky, G. And Reinhart, C., 1996. The twin crises: The causes of banking and balance of payments problems. *International Finance Discussion Paper*. (544), ss. 1-28.
- Karaçor, Z. ve Alptekin V., 2006. Finansal krizlerin önceden tahmin yoluyla değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. **13**, (2), ss. 237-256.
- Kaya, V. ve Bozkurt İ., 2011. İşsizlik, kişi başına milli gelir (yoksulluk), suç oranı ve yeşil kart: 1993-2009 Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (30), ss. 133-139.
- Kaya, D.G. ve Kaygısız A.D., 2015. 2008 küresel krizi ve sonrasında Türkiye'de uygulanan maliye politikalarına genel bir bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. **11**, (26), ss. 171-194.
- Kibritçiöğlü, A., 2001. Türkiye'de ekonomik krizler ve hükümetler, 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*. **7**, (41), ss. 174-182.
- Kibritçiöğlü, A., 2011. The components and complexity of the global economic crisis of 2006-2011. *MPRA Paper*. (19), ss. 1-8.

- Koyuncu, M. ve Şenses, F., 2004. Kısa dönem krizlerin sosyoekonomik etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin deneyimleri. *Economic Research Center*. **4**, (13), ss. 1-43.
- Kutlu, H.A. ve Demirci N.S., 2011. Küresel finansal krizi (2007-?) ortaya çıkaran nedenler, krizin etkileri, krizden kısmi çıkış ve mevcut durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. ss. 121-136.
- Marshall, D., 1998. Understanding the Asian crisis: Systemic risk as coordination failure. *Economic Perspectives*. ss. 13-28.
- Mishkin, F.S., 2001. Financial policies and the prevention of financial crises in emerging market countries. *NBER Working Paper Series*. (8087), ss. 1-40.
- Murat, S. ve Şahin L., 2011. Gençlerin istihdamı/işsizliği bakımından Türk eğitim sisteminin değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*. (3), ss. 93-135.
- Nart, E.Ç., 2015. Dış borç yönetimi açısından finansal kriz riski. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. **30**, (2), ss. 71-85.
- Orlowski, L.T., 2008. Stages of the 2007/2008 global financial crisis: Is there a Wandering asset-price bubble?. *Economics Discussion Paper*. (43), ss. 1-28.
- Öcal, F.M., 2011. Küresel ekonomik krizin reel sektöre etkileri çerçevesinde Türkiye'nin dış ticaret analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. **10**, (36), ss. 204-225.
- Sachs, J., 1996. Alternative approaches to financial crises in emerging markets. *Revista de Economia Politica*. **16**, (2), ss. 40-52.
- Sapir, J., 2008. Global finance in crisis: a provisional account of the subprime crisis and how we got into it. *Real-World Economics Review*. (46), pp. 82-101.
- Susam, N. ve Bakkal, U., 2008. Kriz süreci makro değişkenleri ve 2009 bütçe büyüklüklerini nasıl etkileyecek?. *Maliye Dergisi*. (155), ss. 72-88.
- Tokucu, E., 2010. Kriz ve para politikaları: Para politikalarının başarısızlığı üzerine. *Ekonomik Yaklaşım*. **21**, (76), ss. 31-54.

- Toprak, M., 2001. Yükselen piyasalarda finansal kriz. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*. **7**, (42), ss. 854-889.
- Tunay, K.B., 2010. Bankacılık krizleri ve erken uyarı sistemleri: Türk bankacılık sektörü için bir model önerisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*. **4**, (1), ss. 9-46.
- Turgut, A., 2006. Türleri, nedenler ve göstergeleriyle finansal krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. **20**, (4-5), ss.35-46.
- Varlık, C., 2002. İkiz krizler: Para krizleri ile bankacılık krizleri arasındaki bağlantılar. *Ekonomik Yaklaşım*. **13**, (42-43), ss. 159-180.
- Weaver, K., 2008. The sub-prime mortgage crisis: a synopsis, global securitisation and structured finance. *Deutsche Bank*. (4), ss. 22-31.
- Yay, G.G., 2001. 1990'lı yıllardaki finansal krizler ve Türkiye krizi. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*. **7**, (42), ss.1234-1248.
- Yılmaz, Ö., Kızıltan A. & Kaya V., 2005. İktisadi kriz kuramları, finansal küreselleşme ve para krizleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (24), ss. 77-96.

Diğer Yayınlar

- Aktan, C.C. ve Vural, İ.Y., 2002. Yoksullukla mücadeleye yönelik öneriler. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alantar, D., 2008. Küresel finansal kriz: edenleri ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf [erişim tarihi: 08.12.2016].
- Alptekin, E., 2009. Menkul kıymetleştirme ve küresel finans krizindeki rolü. *Ar-Ge Bülten*. İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- Bilge, O., (2009). Ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkileri. *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Birdal, M., 2009. Bir krizin anatomisi: ABD mortgage piyasasının kurumsal yapısı ve krizin dinamikleri. *Anadolu International Conference in Economics*. 17-19 Haziran 2009 Eskişehir: ss. 1-27.
- Buğra, A. ve Keyder Ç., 2003. Yeni yosulluk ve Türkiye'nin değişen refah rejimi. *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu*. Ankara: UNDP.
- Cangürel, O., 2012. Basel II kapsamında kredi riskinin ölçümünde otorite etkinliği: Türkiye için alternatif bir öneri. *Türkiye Bankalar Birliği*. İstanbul: Türkiye.
- Dolun, L., 2007. İpoteğe dayalı konut kredisi (mortgage). *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası.
- Duman, E., (2011). Krizlerin anatomisi: 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizinin karşılaştırılması. *Yüksek Lisans Tezi*. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi SBE.
- Eğilmez, M., 2014, Enflasyon, faiz ve Taylor kuralı. İstanbul. <http://www.mahfiegilmez.com/2013/11/enflasyon-faiz-ve-taylor-kural.html> [erişim tarihi: 12.02.2017]

Hasbi, D.T., 2012. Kredi derecelendirme kuruluşları tarafından yapılan not değerlendirmelerinin ülke ekonomileri üzerine etkileri: Türkiye örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi SBE.

IMF, 2009. World Economic Outlook.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/index.htm>, [erişim tarihi: 21.01.2017].

IMF, 2011. World Economic Outlook.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/index.htm>, [erişim tarihi: 21.01.2017].

IMF, 2012. World Economic Outlook.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/index.htm>, [erişim tarihi: 21.01.2017].

İSMMM, 2010 Yılı Faaliyet Raporu, 2010,

http://archive.ismmm.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/2010/10_8%20ozellestirme.pdf, [erişim tarihi: 03.03.2017].

İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Aylık Basın Bülteni, 2010,

<http://www.iskur.gov.tr/KurumsalBilgi/Yayinlar.aspx#dltop> [erişim tarihi: 18.02.2017].

Özbek, O., 2007. Türkiye’de özelleştirme: Ekonomik ve sosyal etkileri. *Ar-Ge Bülten*. İzmir: İzmir Ticaret Odası.

T.C. Maliye Bakanlığı, 2009. <http://www.gep.gov.tr/Web/RUulusal.aspx?prmts=214>

[erişim tarihi: 17.01.2017]

T.C. Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, 2014. *Demografi ve İşgücü*.

<http://www.invest.gov.tr/TRTR/INVESTMENTGUIDE/INVESTORSGUIDE/Pages/DemographyAndLaborForces.aspx> [erişim tarihi: 21.02.2017].

T.C. Kalkınma Bakanlığı,. Toplam sanayide Birim Ücret Endeksi (Çalışılan saate göre), 2014,

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Temel%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/13133/3-rbim.xls> [erişim tarihi: 02.03.2017].

TÜİK, 2017a. Türkiye ekonomisindeki makro değişkenler.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> [erişim tarihi: 03.02.2017].

TÜİK, 2017b. Türkiye'nin Gini Katsayıları.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> [erişim tarihi: 04.02.2017].

TÜİK, 2017c. Gelire göre sıralı yüzde 20'lik kesimlerin gelir dağılımı.

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=151 [erişim tarihi: 04.02.2017].

TÜİK, 2017d Okullaşma Oranları. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

[erişim tarihi: 05.02.2017].

TÜİK, 2017e. Sağlık harcamaları.

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=258, [erişim tarihi: 05.02.2017]

Uğurlu, M., 2014. Türkiye'de İktisadi krizler ve sosyal politika (2001 ve 2008 krizlerinin karşılaştırmalı bir analizi). *Doktora Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi SBE.

UNDP,. İnsani Gelişme Raporu, 2016,

<http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/Türkiye%20Açıklama%20Notu%20HDR%202016.pdf?download> [erişim tarihi: 12.03.2017].

U.S. Census Bureau, 2009. <https://www.census.gov/history/pdf/2009foreclosures.pdf> [accessed 05.01.2017].

UNDP,. İnsani Gelişme Raporu, 2013,

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2013.html, [erişim tarihi: 12.03.2017].

World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?view=chart> [erişim tarihi: 27.01.2017].

<https://www.investaz.com.tr/swap-nedir>

